

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY KARLOVY
V PRAZE

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE – FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA STŘEDOEVROPSKÝCH STUDIÍ

Anna Plasová

**Tvorba a užití činitelských podstatných jmen ženského rodu
v současné češtině a polštině**

(Formation and use of agentive nouns in contemporary Czech and Polish language)

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Praha, duben 2012

vedoucí práce:

Dr Renata Rusin Dybalska

Děkuji všem, kteří mi pomáhali během psaní této práce – především Renatě Rusin Dybalské, Janu Křivanovi, kolegům z KSES a ÚLUG, a také své rodině.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Podpis

Souhlasím se zapůjčením této bakalářské práce ke studijním účelům.

Abstrakt

Tato práce se zaměřuje na problematiku tvoření a užívání činitelských podstatných jmen ženského rodu v současné polštině s přihlédnutím k analogickému jevu v češtině.

Teoretická část práce popisuje formu a způsob derivace ženských tvarů činitelských substantiv a následně rozebírá jejich sociální rozměr (opozice mužského a ženského gramatického rodu, různé pohledy na asymetrii v jejich užívání). V současné polštině jsou patrné dva protichůdné trendy – jeden derivaci blokuje a tabuizuje, druhý ji naopak prosazuje a propaguje.

Obecně jsou feminina běžně používána pro názvy povolání s nižší společenskou prestiží, oproti tomu u povolání a titulů vnímaných jako prestižní je přechylování řídké a mimo feministické kruhy zpravidla vnímané jako nepřírozené, nevhodné či dokonce depreciativní. Dále existuje řada substantiv, u nichž dochází k derivaci jen v některých případech. Tato situace je hodnocena jako velmi odlišná od češtiny, v níž je naopak přechylování běžné a obvykle nepříznakové.

Praktická část obsahuje výzkum provedených na korpusu textů z polského deníku *Gazeta Wyborcza* z roku 2006, v němž bylo vyhledáno 18 vybraných problematických činitelských substantiv ženského rodu. Jednotlivé výskyty byly popsány se zřetelem na kontext a četnost. Získaná data se porovnávají s příslušnými hesly ve dvou aktuálních obsáhlých slovnících. Ukazuje se, že sledovaných 18 výrazů se v četnosti výskytu i v použití velmi liší a že pozorovaný stav zároveň neodpovídá kodifikované normě.

Lze tedy tvrdit, že kodifikace je v této oblasti lexikonu nejednoznačná a běžné normě (*GW* nepatří mezi feministicky zaměřená periodika), která zřejmě směřuje spíše k rozšíření jejich používání, neodpovídá.

Klíčová slova: čeština, polština, slovo tvorba, přechylování, genderová lingvistika, generické maskulinum, činitelská podstatná jména.

Abstrakt

Niniejsza praca zajmuje się problematyką słowotwórstwa i używania nomin agentis rodzaju żeńskiego (inaczej nomina feminativa) we współczesnym języku polskim, uwzględnia także analogiczne zjawisko w języku czeskim.

Teoretyczna część pracy opisuje formy i sposób derywacji żeńskich odpowiedników *nomin agentis*. Następnie omawia społeczny aspekt zjawiska (opozycję męskiego i żeńskiego rodzaju gramatycznego, różne poglądy na asymetrię w ich stosowaniu). We współczesnej polszczyźnie obserwujemy dwa przeciwstawne trendy – jeden blokuje derywację żeńską, a drugi ją przeprowadza i propaguje.

Nazwy żeńskie stosuje się w odniesieniu do zawodów o niższym stopniu prestiżu społecznego. Jeśli chodzi o zawody i tytuły uważane za prestiżowe, derywacja ta jest bardzo rzadko stosowana i poza środowiskiem feministycznym często postrzegana jako nienaturalna, niestosowna, a nawet deprecjatywna. Istnieje także grupa rzeczowników, przy których dochodzi do derywacji tylko w niektórych przypadkach. Kwestia ta inaczej rozwiązana została w języku czeskim, gdzie derywacja żeńska jest powszechna i zwykle nienacechowana.

Cześć praktyczna zawiera badania przeprowadzone na korpusie tekstów z polskiego dziennika „Gazeta Wyborcza” z 2006 r., w którym wyszukano 18 wybranych *nomin feminativ*, które sprawiają problemy. Poszczególne pojawiania się słów opisywano z uwzględnieniem kontekstu oraz ich częstotliwości. Pozyskane dane porównywano z odpowiednimi hasłami z dwóch słowników języka polskiego. Okazuje się, że wszystkie badane wyrazy różnią się zarówno liczebnością, jak i w zastosowaniu. Obserwowany stan nie odpowiada ponadto kodyfikowanej normie.

Można więc twierdzić, że kodyfikacja jest w tej części leksykonu niejednoznaczna i nie odpowiada zwyczajowej normie (GW nie jest prasą feministyczną), która w sposób widoczny zmierza raczej ku poszerzeniu stosowania żeńskich nazw zawodowych.

Słowa kluczowe: język czeski, język polski, słowotwórstwo, lingwistyka płci, maskulina tantum, nomina agentis, nomina feminativa

Abstract

This thesis focusses on the issue of feminine gender agentive nouns formation and use in contemporary Polish, with respect to analogical phenomena in Czech.

The theoretical part of the thesis sketches the form and the manner of derivation of the feminine counterparts of agentive nouns, subsequently analysing their socio-political implications (the opposition between masculine and feminine gender, various

views concerning the asymmetry in their usage). In contemporary Polish, two antagonistic trends can be delineated, one tabooing and blocking the derived forms, the other, on the contrary, upholding and promoting them.

In general, feminine forms are widely used for designations of jobs with lower social prestige; conversely, with respect to professions and honorifics viewed as prestigious, feminization is sparse, and, outside the feminist coterie, viewed as unnatural, inappropriate, even belittling. There are also quite a few nouns that undergo derivation only selectively. This state of affairs is evaluated as substantially different from that in Czech, a language in which feminization is common and normally unmarked.

The practical part contains a research carried out on a corpus of texts from the Polish daily newspaper *Gazeta Wyborcza* from 2006; 18 problematic feminine gender agentive nouns were selected and their instantiations extracted. The individual occurrences were annotated with respect to context and frequency. The acquired data were cross-checked with corresponding entries in two contemporary comprehensive dictionaries. It appears that the 18 expressions under scrutiny vary greatly both in terms of use and frequency of incidence, and that the codified norm is belied by actual observed usage.

Thus, it can be argued that in this part of the lexicon, the codification is contentious and at odds with common usage (*GW* could hardly be termed a feminist-oriented periodical), which seems to be veering towards a more widespread use of feminized forms.

Keywords: Czech language, Polish language, word formation, feminine derivation, gender linguistics, generic use of masculine gender, agentive nouns

Obsah

Abstrakt.....	5
Abstrakt.....	5
Abstract.....	6
1 Úvod.....	10
2 Teoretická část.....	12
2.1 Typologické rozdíly mezi češtinou a polštinou.....	12
2.2 Gramatický rod.....	15
2.2.1 Vztah gramatického a biologického rodu.....	16
2.3 Nerovnost a rovnoprávnost v jazyce.....	18
2.3.1 Asymetrie v užívání rodů, generické maskulinum.....	18
2.3.2 Genderová nevyváženost jazyka.....	20
2.4 Slovtvorba nomin feminativ.....	22
2.4.1 Tvoření nomin feminativ v polštině.....	24
2.4.2 Tvoření nomin feminativ v češtině.....	26
2.5 Problematické otázky tvorby a užívání nomin feminativ v polštině.....	28
2.5.1 Čistě jazykové faktory.....	29
2.5.2 Blokace přechylování a její syntaktické důsledky.....	31
2.5.3 Otázka prestiže povolání.....	33
2.5.4 Z historie polských nomin feminativ.....	34
2.5.5 Ženská příjmení.....	36
2.5.6 Dílčí shrnutí.....	37
2.5.7 Přechylování a propagace: různé přístupy.....	38
3 Praktická část.....	41
3.1 Metodologie a technické podrobnosti.....	41
3.2 Praktická analýza dat.....	43
3.2.1 Ambasadorka.....	44
3.2.2 Aptekarka.....	45
3.2.3 Bioložka, psychologka, socjoložka, filoložka.....	47
3.2.4 Doktorka.....	50
3.2.5 Dyrektorka.....	51
3.2.6 Kierowniczka.....	54

3.2.7	Lekarka	57
3.2.8	Liderka.....	59
3.2.9	Menedžerka	62
3.2.10	Pilotka	65
3.2.11	Posłanka.....	68
3.2.12	Prezeska	71
3.2.13	Prezydentka	75
3.2.14	Profesorka.....	76
3.2.15	Redaktorka	79
3.3	Shrnutí praktického výzkumu	82
4	Závěr.....	86
5	Bibliografie.....	90

1 Úvod

Následující text se dotýká témat, jež jsou jen zdánlivě na okraji života běžného člověka. Ve skutečnosti s nimi žijeme v těsném kontaktu – obvykle se nad nimi nepozastavujeme, ale kdykoli mohou získat na závažnosti a z šedé zóny vědomí proniknout do plné pozornosti každého z nás.

Jazyk je nástrojem poznání i sebepoznání člověka, a každý jazyk se skládá z mnoha prvků. Jedním z těch snadno patrných, intuitivně chápaných, jsou slova. Plnovýznamová slova konceptualizují určité myšlenky, vymezují výřez skutečnosti, k němuž odkazují a který reprezentují. Označování věcí je důležité, ještě důležitější je však pojmenovávání živých bytostí. To, jak hovoříme o sobě a o druhých, jakými výrazy je (a sebe) zastupujeme, má zásadní význam ne pouze pro lingvisty, ale pro všechny mluvčí jazyka vůbec, protože samo pojmenování může ovlivňovat skutečnost.

Práce, jejíž úvod právě čtete, se zabývá jedním specifickým aspektem polského jazyka: tvorbou a užíváním názvů povolání, titulů a hodností ženského rodu. Jejich pozice v systému polského jazyka není ani samozřejmá, ani stabilizovaná; v současné době se neustále proměňuje. To je způsobeno právě tím, že se nejedná o prostou lexikologickou záležitost: naopak, existence *pojmu* PREZYDENTKA, PILOTKA nebo SOCJOLOŽKA má jasnou souvislost s existencí *samotných* prezidentek, pilotek a socioložek. A ta také dlouho nebyla (a někde dosud není) samozřejmá.

Určitým obohacením práce je komparace polských feminin s analogickou kategorií v češtině; jakožto rodilý mluvčí, uvyklý přirozenosti a nepříznavosti českého přechylování, se ostatně ani nemohu porovnávání vyhnout. Při velké podobnosti obou jazyků, kterou kromě vědeckého zdůvodnění vnímám i intuitivně, je diametrálně odlišná jazyková (a společenská) situace kolem této otázky velmi překvapivá. Kontrastivní využití češtiny navíc přináší zajímavou možnost, jak nahlédnout „odjinud“ na jazykové překážky, které podle odpůrců přechylování existují a znemožňují jeho stabilní využívání.

Po formální stránce tvoří následující práci dva oddíly: teoretická část zpracovaná na základě dostupné odborné literatury s využitím popularizačních textů určených nelingvistické veřejnosti a praktická část obsahující malý výzkum provedený na

materiálu z deníku *Gazeta Wyborcza*, který v praxi zkoumá některé jevy popsané předtím v teoretické rovině.

2 Teoretická část

2.1 Typologické rozdíly mezi češtinou a polštinou

Polština a čeština jsou si geneticky velice blízké – společně se slovenštinou a oběma lužickými srbštinami tvoří západní větev slovanských jazyků.¹ To obnáší vysokou míru typologické spřízněnosti – oba jazyky se vyznačují výraznou flexí, obecně volným slovosledem, část jejich lexikonu pochází ze společného zdroje, slovtvorné možnosti jsou v principu dosti podobné a vzhledem k tomu, že v určité části Evropy se jimi mluví kontinuálně již stovky let, docházelo a dochází ke kontaktu a vzájemnému ovlivňování.

Přesto se při porovnávání obou jazyků objeví velké množství typologických odlišností, a to prakticky na všech úrovních. Podívejme se nyní na ty, které mají úzkou souvislost s problematikou odvozování feminin od činitelských substantiv.²

Jak již bylo uvedeno výše, dominantním rysem obou jazyků je vysoká míra flexe. Ve skutečnosti ovšem není totožná: polština se v mnoha rysech od flexe odklání (oproti češtině, která „bývá považována za nejfektivnější slovanský jazyk vůbec“ (Lotko 1997, s. 9), ačkoli v ní také můžeme pozorovat postupný odklon k analytickému druhu konstrukcí³), čímž se z typologického hlediska spíše přibližuje geneticky vzdálenějším východoslovanským jazykům, tedy například ruštině. (To je i případ současné situace v odvozování činitelských podstatných jmen ženského rodu, viz následující oddíl.)

Přímo to formuluje Halina Satkiewicz (1981, s. 68–69), kterou ostatně ve své stati cituje i Lotko: „Odmiana przez przypadki przestaje być stopniowo cechą wszystkich

¹ Uznávaný jazykový atlas Ethnologue.com, který se obecně vyznačuje směřováním k co nejpodrobnější klasifikaci a velmi detailnímu dělení jazyků (včetně toho, že v diskutabilních případech obvykle dává přednost zařazení jazyka jako samostatné jednotky a nikoli jako „pouhého“ dialektu), rozeznává v rámci západoslovanských jazyků ještě tři podskupiny: česko-slovenskou (čeština a slovenština), lechickou (polština, kašubština, slezština plus další vymřelé polabské a pomořské jazyky či dialekty) a srbskou (horní a dolní lužická srbština). Vzhledem ke kolísavému statusu kašubštiny či slezštiny mi toto dělení pro potřeby tohoto textu nepřipadá příliš účelné.

² Následující komparace se opírá především o práce Edvarda Lotka (1997 a 1986). Výchozí typologickou teorií je tu Skaličková Pražská jazyková typologie, která pracuje s teoretickými konstrukty (typy); ty v realitě neexistují, avšak v různé míře se svými rysy manifestují v jednotlivých jazycích světa. Jak polština, tak čeština podle Skaličky vykazují především mnoho rysů fektivního typu, ale lze v nich najít i prvky aglutinačního či izolačního typu.

³ V lingvistické typologii existuje předpoklad (tzv. Gabelentzova spirála), že u jazyků dochází diachronně k posunům v rámci jazykových typů: fektivní jazyky se stávají méně fektivními a mohou dospět až k výrazně izolačnímu typu (jako např. moderní angličtina), izolační naopak získávají fektivní či aglutinační rysy, a tak stále dokola.

wyrazów z istoty swej podlegających deklinacji, jak rzeczowniki lub liczebniki. Staraliśmy się wskazać różne przyczyny tego zjawiska, zarówno te, które tkwią w *samym systemie* a utrudniają tworzenie form, jak i te, które się wiążą z *postawą użytkowników języka* wobec reguł, jakie on narzuca. [...] [M]ożna więc przewidywać, że proces „odfleksyjniania” polszczyzny *będzie postępował nadal*. Już dzisiaj klasy wyrazów, których nieodmienność norma aprobeuje, są dość liczne. [...] [B]ędą coraz liczniejsze.“⁴

Čeština se vyznačuje velmi rozrůzněným inventářem tvaroslovných morfonémů a jejich alomorfů – to je pro flektivní typ příznačné, protože se tím posiluje syntetičnost slova a jeho vyhraněnost jakožto jednotky. S tím kontrastuje poněkud nižší počet těchto prvků v polštině, což ukazuje na nižší míru flexe. Tuto tendenci lze ilustrovat jednoduchým příkladem koncovek plurálu lokativu podstatných jmen: oproti českému inventáři -y/-i, -mi, -ami, -ěmi, -aty, -ími (HOSTY, STROJI, DĚTMI, ŽENAMI, RADOSTMI, PÍSNĚMI, DĚVČATY, STAVENÍMI)⁵ nacházíme v polštině jednotnou, rodově univerzální koncovku -ami (Kobietami, studentami, fotelami, lustrami). Objevuje se pouze jediná odchylka v podobě nepřiliš frekventované koncovky -mi (braćmi, gośćmi). Podle Lotka (1986, s. 109) se ovšem i zde objevuje tendence k unifikaci, pročež se v této skupině slov často projevuje kolísání, jež zde autor ilustruje dubletami *GAŁĘŻMI x GAŁĘZIAMI*, *DŁOŃMI x DŁONIAMI* či *GWOŹDZMI x GWOŹDZIAMI*. Repertoár koncovek podstatných jmen je v polštině celkově zhruba o 15 % chudší než v češtině, což se odráží zejména v množném čísle, kde se rodové rozdíly mezi slovy poněkud stírají (Lotko 1986, s. 109).

K tomu se v morfonologickém plánu váže větší pádový synkretismus, a tedy větší tolerance systému k přítomnosti neohebných slov, což usnadňuje (umožňuje?) existenci celých skupin nesklonných substantiv. Ilustrujme to následujícími příklady, kde se polské slovo (v kontrastu k českému ekvivalentu) neskloňuje:

(1) w tym **muzeum** nie można robić zdjęć.

(2) Zadanie domowe trzeba oddać pani **lektor**.

S relativní hojností tvaroslovných morfonémů v češtině potom podle Lotka koresponduje i důslednější uplatňování gramatické kongruence, která je v polštině

⁴ Kurzíva A. P.

⁵ Na tomto místě pomímám nespisovné či obecněčeské -(a/e/i)ma, ve kterém se ovšem zřetelně projevuje směřování k unifikaci koncovky lokativu plurálu, podobně jako je tomu v polštině.

naopak poněkud oslabena. I tento jev je významný pro zkoumané téma, protože umožňuje následující konstrukci, v níž se maskulinum (BIOLOG) pojí s přívláskem v rodě ženském (NAJMŁODZSZA):

(3) Agnieszka to **najmłodsza biolog** na całym uniwersytecie.

S těmito distinkcemi korespondují i rozdíly v oblasti slovtvorby, neboť „[o]becně lze říci, že ty jazyky, které mají bohatě rozvinutou flexivní morfologii, mají také bohatě rozvinutou slovtvornou morfologii.“ (Lotko 1997, s. 30). Charakteristickým způsobem tvoření nových pojmenování je ve flektivních jazycích tzv. morfologicko-sufixální derivace (podrobněji viz dále); není to ale zdaleka jediný způsob obohacování slovní zásoby. Pro jazyky s nižší mírou flexe je naopak typické přejímání „hotových“, nemotivovaných slov. Snížená míra flexe přispívá k tomu, že polský jazyk ochotněji vstřebává cizí slovo bez jeho začlenění do systému deklinací – takové slovo je pak nesklonné, respektive má synkretické skloňování.

Za pozornost stojí také konkrétní projevy vyšší tendence k tvoření analytických konstrukcí, která je logicky provázána s nižší mírou flexe: týká se sloves (WYJŚĆ ZA MAŻ vs. VDÁT SE), nominálních pojmenování (PUNKT WIDZENIA vs. HLEDISKO), projevuje se v příchylnosti k opisnému stupňování adjektiv (BARDZIEJ ZNANY vs. ZNÁMĚJŠÍ) a adverbii (Lotko 1986). Rozpoznáme ji právě tak i v analytickém způsobu pojmenování žen vykonávajících určité povolání (spojení PANI PSYCHOLOG nám poskytuje stejnou informaci o pohlaví a povolání dané osoby jako české slovo PSYCHOLOŽKA, ovšem v dvouslovném vyjádření, což je z hlediska jazykové ekonomie samozřejmě méně výhodné⁶).

K vyhodnocení vyšší míry flektivnosti češtiny přispívají u Lotka ještě další pozorované jevy (stupeň dějového dynamismu verba finita, četnost infinitivních konstrukcí, četnost lexikalizovaných verbo-nominálních spojení a další); v zájmu stručnosti se jimi zde nebudu podrobněji zabývat, neboť nesouvisejí přímo s jevem, který je předmětem této stati.

⁶ Jak uvidíme dále, slovo PSYCHOLOŽKA se v polštině začíná prosazovat; motivace může být i právě ekonomická.

2.2 Gramatický rod

Rod je gramatická kategorie, která byla popsána v mnoha jazycích světa. František Čermák jej ve své knize *Jazyk a jazykověda* (2001, s. 127–128) definuje následujícím způsobem: Rod slouží k bližšímu členění substantiv, zvláště pro účely flexe (ale aglutinační jazyky, které mají flexi také, jej neznají). Počet rodů v jazycích světa se různí: bývá nižší (zpravidla 2–3 rody), pokud nemá pravidelnou souvislost s významem substantiv (slovanské, germánské, románské aj. jazyky), a naopak vyšší, pokud tato souvislost existuje (např. bantuské jazyky); ve druhém případě pak kategorie rodu plynule přechází v tzv. jmennou třídu.

Rod bývá signalizován formálně (např. česká i polská slova zakončená na –o bývají neutra), v tomto smyslu pak rozlišení na rody může signalizovat zároveň rozlišení typů flexe.⁷

Pro tuto práci je významná zejména následující pasáž: „Mezi gramatickým a přirozeným (biologickým) rodem (pohlavím) přímá souvislost není, zvl. u jazyků s malým počtem rodů, i když částečnou souvislost lze v jazycích, které rod mají, často nalézt, např. fr. LA FEMME či it. LA DONNA (a čes. ŽENA, vše femininum); podobně i ve slovanských jazycích. V češtině je biologický příznakový ženský rod často u osob signalizován sufixálně, srov. UČITEL – UČITELKA.“ (Čermák 2001, s. 127–128).

Existence rodů se ve větě projevuje především existencí kongruence (rodové shody), protože je rod značen nikoli pouze na substantivu, jemuž je inherentně vlastní, ale i na adjektivu, minulém slovesném přídělníku atd.

Když se blíže podíváme na české a polské rody, bude nutné výše uvedenou obecnou charakteristiku zpřesnit a rozšířit. V českém jazyce se kromě mužského, ženského a středního rodu projevuje u maskulin ještě členění na životná a neživotná jména (Havránek, Jedlička 2002, s. 52.), což fakticky znamená existenci čtyř rodových kategorií (rod střední, ženský, mužský životný a mužský neživotný). V plurálu je členění totožné.

⁷ Typolog Greville Corbett ve své stati nazvané *Gender and Noun Classes* (2007) představuje opačnou úvahu: na existenci rodů můžeme usuzovat právě z existence gramatické kongruence (nikoli jen z osamocených lexémů bez větného kontextu), protože navrhuje o rodech uvažovat jako o tzv. *agreement classes*; ty definuje tak, že „slova, která jsou ze stejné kongruenční třídy, budou při výskytu v rámci jedné kongruenční domény sdílet také morfoložickou shodu“ (ibid, s. 243).

Životnost je rozlišována na sémantickém základu a je možné ji využívat k stylistickým účelům (např. KRÁSNÉ DNY PLYNULY X KRÁSNÍ DNOVÉ PLYNULI).

V polštině je situace poněkud méně přehledná. Marek Łaziński (2006, s. 156–185) uvádí hned několik různých koncepcí a také několik různých metod, kterými jazykovědci zjišťovali počet a strukturu polských gramatických rodů. Nejvlivnější a všeobecně přijímaná – zachovává ji „většina akademických příruček polské gramatiky i část současných slovníků – SWJP, ISJP“ (Łaziński 2006, s. 156) – klasifikace rodů pochází od Witolda Mańczaka. Kromě „nediferenciovaných“ rodů – feminina a neutra – rozeznává na místě tradičního maskulina rod męskoosobowy, męskożywotny (męskozwierzęcy) a męskonieżywotny (męskorzeczowy). Výhoda tohoto rozdělení spočívá mimo jiné i v tom, že na rozdíl od některých jiných (např. Stanisława Szobera) je identické pro singulár i plurál. Klíčem k rozdělení rodů je porovnání pádových synkretismů:

męskoosobowy: acc. = gen. v sg. i pl. (*żołnierza, żołnierzy*)

męskożywotny: acc. = gen. v sg., acc. = nom. v pl. (*kota, koty*)

męskonieżywotny: acc. = nom. v sg. i pl. (*dom, domy.*)

Analogicky k předchozímu hodnocení českých rodů je tedy možné říci, že polština disponuje reálně pěti rody; případně je možné považovat varianty mužského rodu za podrody, což ovšem na hodnocení mnoho nezmění; zároveň platí, že femininum a neutrum ani v češtině, ani v polštině žádné podrody nemají.

2.2.1 Vztah gramatického a biologického rodu

Pohlaví je biologický koncept, v jehož podstatě je zakotvena binární opozice: každá osoba pohlaví má, a to buď mužské, nebo ženské. Nemůže nemít žádné a nemůže mít obě, o čemž svědčí i pojmy *opačné* či *druhé pohlaví* (Nowosad-Bakalarczyk 2009, s. 11).⁸

Vedle přirozeného rodu existuje rod gramatický (či mluvnický), který je v podstatě arbitrární; v některých případech se oba tyto koncepty překrývají (jména PAVEL a PAVLA denotují vždy muže a ženu, nikdy naopak), jindy se míjejí, zejména když jazyk přisuzuje

⁸ Toto radikální vymezení je ovšem v dnešní době částečně zmírněno tím, jak se biologická danost protíná s kulturou a společností, která nyní akceptuje takové „odchylky od systému“, jako je transsexualita nebo biologický hermafroditismus, a vnímá problematičnost automatického zařazení každého jedince jednoznačně metodou „buď – anebo“.

gramatický rod věcem a jevům, které nemají životnou či osobní povahu (Brzozowska 2005, s. 36.).

Odhlédneme-li od neutra, které má v rámci systému poněkud okrajové postavení⁹, zaměří se naše pozornost na ústřední pár femininum – maskulinum (který existuje často i samostatně, např. v románských jazycích, jež původní latinské neutrum ztratily). Již tradiční jazykovědné názvosloví, které jsme zdělili z dob antické latiny, nám automaticky sugeruje dojem, že gramatický rod koreluje s rodem biologickým, ačkoli to vlastně pro větší části lexikonu neplatí.

V následujícím textu se zaměřím na rodové vztahy v rámci slovní zásoby, kterou se označují osoby; vzhledem k tomu, že v centru pozornosti této stati jsou nomina agentis, nebylo by účelné tříštit pozornost neosobními substantivy, jako je KRAVATA (pol. KRAWAT), protože kravata jak známo obvykle žádné povolání nevykonává, a kromě toho nemá ani pohlaví, takže gramatický rod, který toto slovo má, byl určen na formálním základu (zakončení na -a / -t).

Rod je jednou z tzv. klasifikujících kategorií substantiva. To znamená, že každý lexém má svůj inherentně daný rod, který nejen že se nemění, ale naopak určuje a vynucuje gramatickou shodu i na jiných větných členech se substantivem spojených (přívlastek, příděstí aj.). Rod se tedy projevuje i na nich rodově specifickými koncovkami atd.

Nejjednodušší, z každodenního používání jazyka každému od dětství známý případ jsou vlastní jména osob, označení rodinných příslušníků a vůbec pojmy označující konkrétní lidské bytosti (a zvířecí „členy rodiny“) včetně vlastních jmen. Korelace přirozeného a gramatického rodu je v této oblasti téměř pravidlem a nepřináší mnoho zádrhelů. Velmi často se také nejedná o slova od sebe navzájem odvozená, ale lexikální páry slov na různých základech: např. OJCIEC – MATKA, BRAT – SIOSTRA, DZIADEK – BABCIA atp.

Nezvyklá situace nastává, když se rod gramatický s přirozeným prostě míjí: DĚVČE (n.) označuje jednoznačně bytost ženského pohlaví, ačkoli se jedná o neutrum (a to patrně proto, že děvče je sice pohlaví ženského, ale především se jedná o „mládě“);

⁹ Neutrum má v rámci systému rodů poněkud okrajové postavení – z životných referentů označuje pouze mláděta, zbytek neuter jsou slova neživotná. V polštině je navíc upozaděn i v celém paradigmatu množného čísla, kde dochází k jeho unifikaci s ženským rodem. Ani v oblasti sloves netvoří plné spektrum forem: „Status form r. n. cz. przeszlego czasownika nie jest jednak ustabilizowany [...] są to formy rzadkie i wyszukane.“ (Laziński 2006, s. 190).

WAMPEM (m.) se obvykle rozumí dramaticky přitažlivá žena, ačkoli gramaticky se jedná o maskulinum.

Mnohem čtenější jsou však případy, kdy jedno slovo může označovat referenty obojího pohlaví; k jednoznačné identifikaci tedy samo nestačí, ačkoli jeho gramatický rod je nezpochybnitelný a mluvčímu zcela zřejmý. Pojmy OSOBA a POSTAĆ (f.) jsou feminina, zatímco GOŚĆ, CZŁOWIEK, (m.) jsou maskulina; všechna čtyři substantiva ale mohou ve skutečnosti denotovat jak muže, tak ženu. Vzhledem k tomu, že užívání jazyka k mezilidské komunikaci obecně směřuje k primárnímu cíli domluvit se, je popsána nejednoznačnost obvykle (v případě potřeby) desambiguována volbou dalších jazykových prostředků.

2.3 Nerovnost a rovnoprávnost v jazyce

2.3.1 Asymetrie v užívání rodů, generické maskulinum

V rámci češtiny i polštiny existuje objektivně doložitelná asymetrie v používání ženského a mužského gramatického rodu. Především spočívá v takzvaném generickém užití maskulina.

Zatímco feminina označující osoby ženského rodu, ať už vznikla přechýlením či nikoli (KOBIEȦ, NAUCZYCIELKA), označují skutečně pouze ženy,¹⁰ jejich protějšky (NAUCZYCIEL, též CZŁOWIEK) – s výjimkou sémanticky explicitních pojmenování mužů (OJCIEC, BRAT) – mohou označovat „albo osobę płci męskiej, albo osobę bez względu na płeć“ (Brzozowska 2005, s. 36). Děje se tak bez ohledu na to, zda v jazyce existuje příslušné analogické femininum, či nikoli. Situaci ilustrují následující české a polské příklady:

- (4) Ministerstvo se rozhodlo zvýšit českým **učitelům** platy.
- (5) **Člověk** často několikrát změní názor, než se pro něco rozhodne.
- (6) V naší nemocnici mají všichni **pacienti** dostatek klidu i soukromí.
- (7) Parking tyloko dla **klientów** naszego hotelu.
- (8) Ta książka skierowana jest do najmłodszych **czytelników**.

¹⁰ Výjimkou jsou např. výše uvedená slova OSOBA a POSTAĆ.

(9) Pytał się każdego **człowieka**, którego spotkał, ale nikt mu nie pomógł.

Ve všech šesti výše uvedených větách je velice pravděpodobné, že skutečným denotátem zvýrazněných slov jsou jak muži, tak ženy. Gramaticky se však jedná pouze o maskulina.

Hlavní motivací pro používání maskulina v generickém významu je jazyková ekonomie: snaha neopakovat informace a celkově sdělení zkrátit. Všechny uvedené věty by bylo možné přeformulovat tak, aby čtenáře explicitně informovaly o tom, že „mají na mysli i ženy“ (mohli bychom si dokonce vybírat, jakým způsobem to uděláme), ale bez výjimky by to vedlo k jejich prodloužení a/nebo zkomplikování:

(10) Ministerstvo se rozhodlo zvýšit českým **učitelům a učitelkám** platy.

(11) Ministerstvo se rozhodlo zvýšit českým **učitelkám a učitelům** platy.

(12) Ministerstvo se rozhodlo zvýšit českým **vyučujícími** platy.

Obdobně je mužský gramatický rod upřednostňován i v kategorii neurčitých zájmen, na což nás upozorňuje zejména uplatňovaná kongruence:

(13) **Kto** to zrobił?

(14) **Nikt** tego nie wiedział.

(15) **Każdy**, kto wszedł do salonu fryzjerskiego miał (...) wysokie oczekiwania.¹¹

Přirozeným důsledkem je pak převaha gramatických maskulin a k nim příslušných morfémů (koncovky přídavných jmen, slovesných příčestí, přivlastňovacích a ukazovacích zájmen atp.) v textech. Výjimkou jsou pouze texty specificky určené ženám (některé kuchařky, ženské časopisy, nápisy v manikérských salónech či na dámských toaletách apod.), které někdy příznakově opomíjejí případného mužského čtenáře a obracejí se pouze k ženám. Samozřejmě výjimkou jsou také kontexty, v nichž je mužský rod logicky vyloučen (např. text určený těhotné ženě).

Soustavné užívání mužského rodu v generickém významu, které je jinak přirozeným prostředkem slovanských jazyků, tak může vzbuzovat dojem, že ženy jsou v textech

¹¹ Tato trojice příkladů pochází z Brzozowska 2005.

zatlačovány do pozadí, a vyvolávat v citlivějších uživatelích jazyka snahu o nápravu asymetrické situace ve prospěch opomíjených feminin.

Zajímavou alternativu, jak na problém neutrálnosti generického maskulina nahlížet, nabízí Greville Corbett (2007), když ve své práci představuje koncept tzv. *gender defaults*. Ty se v jazycích světa liší, a dokonce jich může být i více pro různé typy vět.¹² Jejich prostřednictvím se pak v jazyce řeší problematické případy, kdy je referent neznámý, nejasný nebo kdy jej tvoří více prvků nestejného rodu, ale přesto je nutné, aby se ve větě realizovala povinná gramatická shoda. Jednou možností je využít *default gender*, v našem případě mužský rod.¹³ Výběr maskulina do této úlohy je podle Corbetta arbitrární (možná ovlivněný ekonomii, některé koncovky maskulina jsou v polštině kratší), což dále dokládá případy mnoha jazyků, které do této úlohy pasovaly naopak rod ženský, střední či ještě nějaký jiný. Druhou metodou, jak se vypořádat s nutností kongruence, je tzv. úniková (*evasive*) strategie. Na s. 272 uvádí Gotteriho zajímavý příklad takovéto strategie, která je ovšem v polštině spíše méně běžná: „Któreś z małżonków jest winne zarzucanej mu zbrodni.“

2.3.2 Genderová nevyváženost jazyka

Mnoho vědců,¹⁴ především feministicky orientovaných lingvistek, je toho názoru, že výše uvedená rodová asymetrie, která je součástí jazykového systému, má rozsáhlý mimojazykový dopad. Zachycuje a konzervuje, pokud rovnou nespoluutváří nerovnoprávné postavení žen. Tento „jazykový šovinismus“ či dokonce „jazykový sexismus“ je potom vnímán jako prodloužená ruka šovinismu a sexismu současné (post)patriarchální společnosti, protože právě prostřednictvím stereotypizovaného jazyka se genderové stereotypy utužují.

Za nevhodné je považováno (Łaziński 2006, s. 196–198) především to, že jazyk:

a) vymezuje ženy jakožto menšinu prvků, které jsou odlišné od mužské většiny;

¹² Pro polštinu podle Corbettovy koncepce platí, že pro prototypické případy shody s nominální frází je *default gender* maskulinum (CZEKAMY NA KAŻDEGO KLIENTA.), zatímco pro neprototypické případy shody (věta jednočlenná, shoda s vedlejší větou nahrazující větný člen, s interjekcí atd.) přebírá jeho úlohu neutrum (BYŁO TO INTERESUJĄCE.).

¹³ Příklady takových vět: KTO TO ZROBIŁ? nebo PARKING TYLKO DLA KLIENTÓW NASZEGO HOTELU.

¹⁴ Není bez zajímavosti, že již při formulování této věty se pisatelka dostává do úzkých: formulovat začátek věty slovy „mnoho vědkyň“ by sice bylo více poplatné realitě (protože zastánci tohoto názoru jsou skutečně spíše ženy-vědkyně), ale sugerovalo by to dojem, že neexistuje ani jediný muž-vědec, který by s ním souhlasil. Problém tkví právě v nemožnosti užít femininum generickým, nepříznačným způsobem.

b) již na morfologické úrovni podřizuje ženy mužům (např. užitím generického maskulina, shodou příčestí podle mužského rodu nebo principem morfologicko-sufixální derivace, kdy se v naprosté většině případů odvozuje femininum přidáním sufixu k tvaru maskulina; zvláště negativně hodnoceno je přechylování příjmení typu NOVÁK – NOVÁKOVÁ);

c) označuje ženy depreciativním způsobem; sem kromě lexika spadá také větší frekvence užívání deminutiv ve vztahu k ženám, tendence nazývat je křestním jménem nebo „biologickou funkcí“ – např. MILÉ MAMINKY (Valdrová 2006);

d) přehlíží ženy, jejich úspěchy a výsledky (opět především užíváním generického maskulina, případně setrvalou prepozicí maskulina ve spojeních typu „STUDENTI A STUDENTKY“).

S touto tezí genderové lingvistiky polemizuje na stránkách své knihy Marek Łaziński (2006): především upozorňuje, že tzv. jazykový obraz světa (jehož existenci nijak nezpochybňuje, ba naopak) nelze ztotožňovat se stereotypy a předsudky. Rovněž poznamenává, že vztah mezi strukturou jazyka a (vědomým i nevědomým) postojem ke světu a k lidem není automatický (ibid., s. 200). V neposlední řadě je toho názoru, že jazykový systém sám o sobě názory nesděljuje; nemůže být ani sexistický, ani rasistický nebo jinak nespravedlivý; tuto vlastnost mohou mít jen texty a komunikační strategie – a vkládají je do nich mluvčí, ať už záměrně či podvědomě (ibid., s. 195).

Na existenci a používání generického maskulina nahlíží Łaziński jako na neproblematický, jazykovému systému vlastní jev. Problematická je podle něj až referenční homonymie maskulin tantum – slovo VĚDEC může znamenat jak vědce-muže, tak vědce obecně, na pohlaví nehledě. Když jsou však tyto významy zaměněny, snadno může dojít ke zdánlivé eliminaci žen ze skupiny bytostí, o nichž je referováno:

(16) Objev **trojice českých vědců** byl publikován v časopise Nature.

Za předpokladu, že složení vědecké trojice zahrnuje jednu (či dokonce dvě) ženy, nastává situace, kterou Łaziński nepovažuje za problematickou – pouze upozorňuje, že slovo „vědci“ v tomto případě nereferuje o pohlaví, nýbrž pouze v krátkosti a obecně označuje skupinu bádajících osob (od pohlaví se zde abstrahuje). Opačně to ovšem

vnímá česká genderová lingvistka Jana Valdřová, pro niž je právě tato situace nepřipustná: použití generického maskulina podle jejího názoru pozici žen v jazyce (a v tomto konkrétním případě) marginalizuje. Proto doporučuje redukovat jeho výskyt pomocí jedné ze zavedených metod:

(17) Objev **českých vědců a vědkyň** byl publikován v časopise Nature.

(18) Výsledky **českého vědeckého bádání** byly publikovány v časopise Nature.

(atd.)

Původ odlišného přístupu Valdřové (2006) k větě z příkladu (16) spočívá v jejím odlišném názoru na fungování generického maskulina; doslova uvádí, že: „Mnohokrát prováděné asociační testy v německém jazyce dokázaly, že „nepříznakové maskulinum“ je mýtus a že takový způsob vyjadřování výrazně potlačuje šance žen být veřejností vnímány.“

Łaziński (2006, s. 197) argumentuje v přímém rozporu s tímto citátem a vysvětluje, že mužský rod se stal univerzálním proto, že někdejší prostředí, v němž se jazyk formoval, bylo patriarchální; nadto explicitně navíc vyvrací závěry mnoha obdobných provedených asociačních testů.

Česká a polská (genderová) lingvistika rovněž zaujímá různé postoje k tvorbě a používání feminin odvozených od nomin agentis; následující kapitoly se budou touto otázkou podrobněji zabývat.

2.4 Slovtvorba nomin feminativ

Podstatou slovtvorby coby disciplíny v rámci morfologie je obohacování slovní zásoby (lexikonu) určitého jazyka prostřednictvím vytváření nových jednotek z jednotek již existujících. Těm je možno přidávat, ubírat či zaměňovat morfémy nebo je formálně konvertovat.

Pro flektivní jazyky je typická zejména morfologicko-sufixální derivace (Dokulil 1962), která probíhá následujícím způsobem: již existující lexém je coby slovní základ (pol. wyraz podstawowy) modifikován slovtvorným morfémem (nejčastěji

sufix/prefix), přičemž vzniká nová slovní jednotka (pol. wyraz pochodny/derywat), jejíž význam je spojen s významem slovtvorného základu i derivačního afixu. Jednoduše to osvětlí následující příklady:

(19) dom + -ek („menší než obvyklá velikost“) => dom-ek („malý dům“)

(20) malować + -arz („vykonavatel činnosti“) => mal-arz („ten, kdo maluje“)

(21) nauczyciel + -ka (zde¹⁵: „živá bytost ženského pohlaví“) => nauczyciel-ka („učitel ženského pohlaví, učitel-žena“)

Příklad (21) ilustruje proces, jenž se česky nazývá přechylování. Jedná se o typ slovtvorby, který se polsky označuje jako formacja modyfikacyjna: derivát je stejného slovního druhu jako slovtvorný základ a jeho význam je určitou modifikací významu slovtvorného základu (Pyzik 2000, s. 309). V našem případě se tedy jedná o dvě substantiva, která obě denotují „osobu, která vyučuje“, přičemž druhá z nich je explicitně ženského pohlaví (NAUCZYCIELKA), zatímco ta první (NAUCZYCIEL) může být podle kontextu mužem, ženou či osobou, jejíž pohlaví neznáme. Derivační sufix -ka je tedy nositelem jakéhosi „doplňujícího znaku“ (Dokulil 1962, s. 47), který obsahu pojmu NAUCZYCIEL obohacuje o význam „ženské pohlaví“.

Původní výraz je nepříznakový – může znamenat jak všechny učitele, tak pouze učitele-muže, zatímco derivát učitelka je příznakový a nikdy (!) nemůže zahrnovat i učitele-muže.

Přechylováním se obvykle tvoří ženské protějšky podstatných jmen mužského rodu. V češtině se jedná o běžný a rozšířený jev, zatímco v polštině je jeho působení částečně omezené. „Tendence mít pro osoby mužského a ženského přirozeného rodu samostatná pojmenování se v češtině projevuje značně rozsáhlým a *ve srovnání s jinými slovanskými jazyky* velmi produktivním a ustáleným slovtvorným postupem – derivací feminin od substantivních maskulin. Přechýlené podoby existují potenciálně téměř ke každému maskulinu, kde to smysl připouští a kde si lze představit příslušnou referenci.“ (Čmejrková 2002, s. 273).¹⁶

¹⁵ Slovtvorná přípona (formant) -ka má zároveň význam deminutivní, který se uplatňuje při zdrobňování substantiv ženského rodu (NOGA – NÓŽKA). Určit jeho význam z kontextu není pro mluvčího jazyka nijak obtížné, ačkoli, jak bude rozvedeno dále, tato víceznačnost určité problémy přináší.

¹⁶ Kurzíva A. P.

2.4.1 Tvoření nomin feminativ v polštině

Slovotvorná kategorie **nazwy żeńskie**¹⁷ (či nomina feminativa) je v polštině dosti obsáhlá. Tvoří ji pojmenování živých bytostí ženského pohlaví, především žen – vykonavatelek povolání a činností, nositelek vlastností, obyvatelek míst a států apod.; dále do této kategorie patří názvy samic většiny zvířat.

V podstatě všechny tyto lexémy jsou odvozeny od substantiv mužského rodu. Jinak motivovaných feminin je v této kategorii naprosté minimum – patří k nim slovo PRALKA (odvozené od slovesa PRAĆ) či ŚWIETLICZANKA (od substantiva ŚWIETLICA) (Bartnicka, Satkiewicz 1990, s. 230). Tato kategorie je velmi produktivní v souladu s tím, jak od druhé světové války dochází k rozvoji specializací na trhu práce, a zároveň k tomu, že na této rozrůstající se škále povolání stále častěji nacházejí uplatnění také ženy.¹⁸

Nejpočetnější jsou slova vytvořená pomocí slovotvorné přípony **-ka**. Ta se připíná k maskulinům zakončeným na nejrůznější souhlásky i samohlásky (např. POLICJANT – POLICJANTKA, FRYZJER – FRYZJERKA, EGOISTA – EGOISTKA). V některých případech to obnáší morfonologickou alternaci podle obvyklých pravidel (např. MALARZ – MALARKA, KIEROWNIK – KIEROWNICZKA).

Přípona **-ka** netvoří (!) nomina feminativa od slov, která jsou zakončena příponami **-ca**, **-owiec** a **-log**.

Maskulina zakončená na **-ca** se přechylují pomocí formantu **-ini** / **-yni**, přičemž samozřejmě dochází k morfonologické alternaci (SPRZEDAWCA – SPRZEDAWCZYNI, WYCHOWAWCA – WYCHOWAWCZYNI). Výrazy utvořené pomocí této přípony z jiných základů jsou málo početné a mohou být považovány za výjimky (BOGINI, MONARCHINI, GRAFINI), ačkoli ve starší polštině jich existovalo více.

Určité potíže nastávají při přechylování maskulin zakončených na **-owiec** (SPORTOWIEC, ŚWIATOWIEC). Záměna **-ec** za **-ka** by totiž vytvořila formant **-ówka**, který sice existuje (a má se čile světu), ovšem uplatňuje se v pojmenováních typu MOTORÓWKA, PODSTAWÓWKA – jeho sémantické pole se tedy rozkládá v neživotné oblasti. Lexémy

¹⁷ Následující odstavce vycházejí především z informací obsažených v Gruszczyński, Bralczyk 2002 v kapitole *Słowotwórstwo rzeczowników* pod heslem *nazwy żeńskie* (s. 256–258).

¹⁸ Viz Bartmiński 2001 (s. 400–401), kde se v kapitole *Nowe słownictwo polskie* (její autorkou je Teresa Smółkowa) doslova uvádí: „Charakterystyczny dla okresu powojennego i widoczny w słownictwie proces specjalizacji zawodowej, wywołany czynnikami natury politycznej, społecznej i ekonomicznej, spowodował wydzielenie się bardzo wąskich specjalizacji (*pokojowa-korytarzowa, kuchenkowa, krawcowa-szwaczka, krawcowa-wykańczarka*).“

*SPORTÓWKA či *ŚWIATÓWKA by proto působily příznakově, ať už ironicky či žertovně, což prakticky znemožňuje jejich užití v neutrálních kontextech.

Stabilizované formy ženského rodu mají pouze některá jména zakončená na *-ec* (nikoli *-owiec!*), například MIESZKANIEC – MIESZKANKA.

Od substantiv cizího původu zakončených na *-log* se nomina feminativa vůbec netvoří (Gruszczyński, Bralczyk 2002, s. 256): „[...] w ogóle się nie tworzy neutralnych nazw żeńskich, ponieważ brak formantu, który pozwoliłby na urobienie wyrazu pochodnego neutralnego pod względem uczuciowym i stylistycznym.“ Jako nepřipustné tvary s hvězdičkou tu autoři uvádějí hned několik slovotvorných pokusů: *FILOLOŻKA, *SOCJOLOŻKA, *FILOLOGINI, *SOCJOLOGINI, *FILOLOGICA, *SOCJOLOGICA. Výrazy s formantem *-ini* / *-yni* jsou konotovány příliš vzosně, zatímco formant *-ica* vzbuzuje naopak dojem pejorativní augmentizace (neutrálně funguje v trochu jiném kontextu, především pokud jde o názvy samic zvířat; to ostatně může těžko zvětšit jeho „kredit“ pokud jde o názvy povolání, což je oblast lidské činnosti spojená s prestiží a sebehodnocením). Autoři SGJP odmítají i použití formantu *-ka* (který tuto funkci plní v češtině) s poukazem na tom, že jeho užití konotuje zdobněliny feminin typu NÓŻKA. Jiná příručka jejich existenci připouští, ale s výhradou (Bartnicka, Satkiewicz 1990, s. 231): „pojawiają się jedynie jako twory doraźne w tekstach potocznych.“

Nezanedbatelné je i „riziko“ vytvoření homonymních slov. Katarzyna Kłosińska (2009) uvádí, že potenciální přechýlené tvary POLITYCZKA, KOLEJARKA, SZOFERKA nevhodně evokují deminutiva typu POLITYCZKA = „mała polityka“. Osobně se ovšem nedomnívám, že by právě toto mohlo skutečně být překážkou přechylování, kdyby k němu polský jazyk zamířil: obdobně dvouznačná slova existují i v češtině (OBČANKA, DETEKTIVKA, CELNICE) a vyvodit z kontextu, zda se jedná o živou osobu ženského pohlaví či o neživ(otn)ou věc, není příliš obtížné. Homonymie je ostatně poměrně běžný jazykový jev, který prostupuje napříč celým lexikonem (o jiných úrovních jazyka nemluvě).

Mezi nomina feminativa patří i příjmení manželek utvořená příponami *-owa* a *-ina* a příjmení dcer s příponami *-ówna* a *-anka*. První z nich se vždy připíná k příjmením zakončeným na všechny souhlásky kromě *-g* a všechny samohlásky kromě *-a*, zatímco druhá z páru „obsluhuje“ zbývající lexémy. Těch je pochopitelně méně, což je příčinou toho, že formanty *-ina* a *-anka* jsou již dnes velmi řídké a někdy se neuplatňují ani tam,

kde podle právě uvedeného pravidla být mají (např. WAŁĘSA – WAŁĘSOWA, WAŁĘSÓWNA, a nikoli *WAŁĘSINA, *WAŁĘSIANKA).

Tyto tvary jsou v dnešní době na ústupu, protože polština od jednotného přechylování příjmení v podstatě zcela upustila (nyní záleží zcela na vůli nositelky jména). Małgorzata Warchoł-Schlottmann (2006) formuluje názor, že poměrně rychlé rozšíření tohoto procesu podpořil fakt, že z přechýleného polského příjmení byl na první pohled zřetelný rodinný stav ženy, což je záležitost ryze soukromá (a dříve v případech neprovdané starší ženy i sociálně stigmatizující). V češtině tato distinkce chybí.

Totožné slovotvorné nástroje sloužily také (stejně jako v češtině, přičemž v obou jazycích tato forma vzhledem k proměně společnosti silně zastarala) k poukazování na povolání, titul či hodnost manžela ženy: KOWALOWA, DYREKTOROWA atp.

Za poznámku stojí slovní pár KRAWIEC – KRAWCOWA, v němž druhé slovo může mít oba významy: KRAWCOWA je podle okolností jak „manželka krejčího“, tak „krejčová“ (Bak 1995, s. 216–217). Půvabné je, že navlas stejná je i situace v češtině (KREJČÍ – KREJČOVÁ).

2.4.2 Tvoření nomin feminativ v češtině

Ve *Stručné mluvnici české* (Havránek, Jedlička 2002, s. 52–53) není přechylování věnováno mnoho místa, nenajdeme tu rozsáhlou argumentaci ani diskuzi; je tomu tak proto, že přechylování nemá v češtině nijak problematické či kontroverzní postavení. Dozvídáme se zde, že u substantiv jmen životných, zejména u jmen označujících osoby podle zaměstnání, obyvatele aj., bývají ke jménům rodu mužského tvořena zvláštními příponami jména rodu ženského. (Praxe přechylování je někdy rozkolísaná, např. CHIRURG – CHIRURŽKA i CHIRURGYNĚ).¹⁹

Především se uplatňují následující přípony²⁰ (sestupně podle frekvence výskytu, stejně tak klesá i jejich současná produktivita při slovotvorbě):

- –/e/n/ka
- –/k/yně

¹⁹ V korpusu SYN2009pub (korpus publicistický, nikoli beletristický volím zejména, protože, že chirurgové nebývají příliš často hrdiny krásné literatury) se lemma CHIRURG vyskytuje 6 940x, zatímco CHIRURŽKA 9x (ze sedmi různých zdrojů) a CHIRURGYNĚ dokonce pouze 2x (ze dvou různých zdrojů). Zejména poslední z těchto údajů při velikosti korpusu 700 milionů slov nepůsobí příliš přesvědčivě.

²⁰ Následuje přehled slovotvorných přípon podle Havránek, Jedlička 2002.

- -ice
- -ová
- -/ov/na
- -ovka.

Přípona **-ka** je nejproduktivnější. Zpravidla se pojí s maskuliny zakončenými na -tel (UČITEL – UČITELKA), -č (PRODAVAČ – PRODAVAČKA), -ák (ZPĚVÁK – ZPĚVAČKA), -ař /-ář (LÉKAŘ – LÉKAŘKA, PRIMÁŘ – PRIMÁŘKA), -ír (MALÍŘ – MALÍŘKA), -an (JIHLAVAN – JIHLAVANKA). Pojí se také s některými maskuliny na -ec (CIZINEC – CIZINKA). Bohatě se uplatňuje při přechylování přejatých jmen zakončených na souhlásku (může docházet k alternacím podle obvyklých pravidel): REFERENT – REFERENTKA, SENÁTOR – SENÁTORKA, PSYCHOLOG – PSYCHOLOŽKA atd. Je velice produktivní – z nové slovní zásoby uveďme například slova MANAŽERKA, BANKÉŘKA či MAKLÉŘKA.

Jak je patrné z předchozího shrnutí, česká přípona -ka má při přechylování velmi široké užití, přičemž produktivně „obsluhuje“ i přechýlení maskulin cizího původu zakončených na -log, jež je v polštině podle akademických příruček blokováno. Ačkoli v češtině (velmi podobně jako v polštině) má zároveň i deminutivní význam a funkci, nedochází k interferenci významů a česká nomina feminativa zakončená na -ka mají zcela neutrální význam a užití.

Přípona **-kyně** se připíná k některým maskulinům na -ec (POSLANEC – POSLANKYNĚ), k většině maskulin na -ce (SOUDCE – SOUDKYNĚ), ale i k dalším jménům (PŘÍTEL – PŘÍTELKYNĚ, PŘESEDÁ – PŘESEDKYNĚ). Přípona **-yně**, která je méně četná, se připíná k různým maskulinům (ŽÁK – ŽÁKYNĚ, MINISTR – MINISTRYNĚ, KOLEGA – KOLEGYNĚ). Tato přípona je také produktivní, v českém prostředí vzbudilo například nedávno mnoho pozornosti slovo LÍDRYNĚ, které se začalo objevovat v tisku v období okolo parlamentních voleb v roce 2010.²¹

Přípona **-ice** se pojí s maskuliny zakončenými na -/n/ík (KNIHOVNÍK – KNIHOVNICE, KARBANÍK – KARBANICE, VÁLEČNÍK – VÁLEČNICE), výjimkou je dvojice PRÁVNÍK – PRÁVNÍČKA.

Přípona **-ová** se v češtině používá především k přechylování příjmení manželek i dcer (PINKAVA – PINKAVOVÁ), řidčeji k přechylování názvů povolání (KREJČÍ – KREJČOVÁ).

²¹ Důvod je dvojnásobný – do tohoto roku ženy kandidátky politických stran nevedly, a nadto samo slovo LÍDR není v prostředí českých médií používáno o mnoho déle.

Dříve se stejně jako v polštině používala k vyjadřování povolání manžela ženy (LÉKÁRNÍKOVÁ, MINISTROVÁ, DOKTOROVÁ, UČITELOVÁ = „manželka lékárníka, ministra, doktora, učitele“), ale vzhledem k proměně kariérních možností žen i ke změně společenského diskurzu se tento způsob označování žen téměř vytratil.

Co se naopak nevytrátilo, je přechylování příjmení. To je v současné době pokládáno za inherentní součást českého jazyka, a to především proto, že přípona umožňuje příjmení skloňovat, což je pro vysoce flektivní jazyk, jako je čeština, typické. Hlasy volající po změně zvyklostí – v mírnější formě pouze pro příjmení cizího původu, radikálněji pro všechna příjmení – tak častěji zaznívají buď z tábora feministické lingvistiky (často motivované teorií, že -ová je vlastně přivlastňovací formant a žena je tedy „Pinkavova“), nebo z laických kruhů (nepřechýlené příjmení má působit „světověji“).

Přípona **-/ov/na** je málo frekventovaná a zcela neproduktivní (KRÁL – KRÁLOVNA), stejně jako přípona **-ovka** (ŽID – ŽIDOVKA).

2.5 Problematické otázky tvorby a užívání nomin feminativ v polštině

Jak vyplývá z předchozí kapitoly, v polštině existuje nemalý počet lexémů – názvů povolání, která se standardně nepřechylují; pro mluvčího češtiny, která slovo tvorbu v této oblasti nijak neblokuje, to může být překvapivé.

Důvody této blokace jsou dvojího typu: striktně jazykové (některé z nich se již objevily výše, jiné zmíním vzápětí) a mimojazykové (nevhodné konotace slova, postavení na okraji systému, obava o rovnoprávnost a další), čili řekněme kulturně-společensko-politické. Právě tak ovšem existuje i tendence a zájem odvozování feminin od těchto slov znovu „uvést do provozu“ a vzniklé jednotky do systému začlenit – a také ona má jak jazykovou (úsporné, přehledné, systematické vyjádření významu „pracovník-žena“), tak mimojazykovou (hledání genderově a politicky korektního jazyka) rovinu. Všem těmto dílčím aspektům problému se budou postupně věnovat následující oddíly.

2.5.1 Čistě jazykové faktory

Některé jazykové příčiny blokace přechylování byly vyjmenovány výše v oddílu věnovaném slovotvorným morfémům: jedná se především o nevýhody sufixu -ka, který je vzhledem ke své polyfunkčnosti účasten nejen (potenciální či realizované) tvorby ženských jmen (MALARKA, FILOLOŽKA), ale také názvů činností, prostředků a nástrojů (MURARKA – zedničina, SZOFERKA – kabina řidiče / činnost řidiče, WĘDRÓWKA – putování) a deminutiv (TOREBKA, ANKA, KOMÓRKA) (Madecki 2005, s. 130–131). Přechýlené názvy povolání by pak mohly působit nevhodně, příznakově nebo dokonce legračně, a to buď samy o sobě, nebo kvůli homonymii s již existujícím slovem, které neoznačuje živou bytost.

Jak uvádí Madecki (2005), tento argument se objevil již v roce 1906 v časopise *Poradnik językowy* v rámci soudobé debaty o vznikající nutnosti přechylovat pojmenování hodností, titulů, funkcí a názvů povolání (*Poradnik językowy* 1906 via Madecki 2005, s. 131): „[D]oktorka ma zdrobniałe i nieco pogardliwe znaczenie [...] to coś zdrobniałego, coś mniejszego [...]“.

V češtině přitom podobné stylové zabarvení ženských jmen mluvčí nepociťují (DOCENTKA, LÉKAŘKA) a vyrovnávají se dobře i s případnou homonymií (BAKALÁŘKA – bakalářská práce / držitelka titulu Bc., CELNICE – zaměstnankyně celní správy / budova celní správy). Jak naznačují nejen tyto české příklady, ale i celá řada dalších homonym, na něž uživatel jazyka naráží dnes a denně, podobná polysémie je jazyku vlastní a není nijak neobvyklá. Není ani nepřekonatelná, na což poukazuje i polská lingvistka Katarzyna Kłosińska (2009), když s odvoláním na selský rozum píše: „Nie uwierzę, że czytając informację ‚Za sterami usiadła doświadczona pilotka‘ ktoś pomyśli o czapce.“ Stejně radikálně shazuje ze stolu i výhrady týkající se deminutivní funkce, když upozorňuje, že MINISTERKA není „mały minister“; deminutivem od MINISTER by případně bylo slovo MINISTEREK, jelikož formant -ka tvoří deminutiva výhradně od slov ženského rodu.

K systémovým příčinám omezení derivace pomocí přípony -ka patří také fonetické obtíže, především vznik nežádoucích, nesnadno vyslovitelných konsonantických skupin. Jak Madecki, tak Kłosińska i Warchoń-Schlottmann uvádějí jako příklad slova ADIUNKTKA a ARCHITEKTKA. Skupinu -tk- skutečně není lehké vyslovit (zejména v sousedství nazály -n-), ale zároveň se jistě nejedná o nepřekonatelný problém. Vzhledem k tomu, že

polština se v rámci indoevropské jazykové rodiny řadí k jazykům spíše konsonantického typu a kombinováním souhlásek je takřikajíc pověstná, zdá se mi tento argument málo pádný. Ve foneticky příbuzné češtině ostatně zmíněná kombinace hlásek není vnímána jak problematická a nestaví překážku používání např. slova ARCHITEKTKA (v korpusu SYN2009pub více než 1 700 výskytů).

Poslední dva argumenty sice koření v jazyce, ale ve skutečnosti jsou spíše „psychologického“ typu. První z nich má následující znění (Senczkowska 2009): „formy żeńskie [...] są niepoważne, nieładne i do tego źle brzmią.“ Neochota akceptovat případné deriváty (tak, jak je navrhuji některé kruhy polských lingvistek a lingvistů, nebo jak se již objevují v hovorové řeči, viz dále) se týká mluvčích obojího pohlaví. Naopak se nemusí zdaleka týkat všech slov – Aldona Senczkowska (ibid.) cituje jinou lingvistku, Dorotu Brzozowskou, která říká: „Jestem językoznawcą. Forma ‚językoznawczyni‘ wydaje mi się nieładna. Ale bez kłopotu mogę być lingwistką.“ Přijetí slov je otázkou času a používání – vstoupí-li některý lexém do běžného úzu, jakákoli jeho počáteční exotičnost či nepatřičnost se brzy setře, účinek slova jako takového se oslabí a přestane z diskurzu vyčnívat.²² Určitá kritika a odmítání ostatně doprovází obohacování lexikonu poměrně často, ať už máme na mysli slova z oblasti informačních technologií, korporátní sféry či nových vědních oborů.

Normalizaci ženských derivátů a jejich akceptaci v oblasti spisovného jazyka paradoxně částečně brání také jejich dosavadní existence „v šedé zóně“. V posledních letech (řekněme od 80. let do současnosti) totiž některá z těchto slov (PSYCHOLOŽKA, PREZESKA²³ atp.) existují a fungují v rámci hovorového jazyka a jsou tím pádem „považována za příznaková – hovorová, slangová, či dokonce nesystémová“ (Madecki 2005, s. 132).

Pro polštinu je charakteristické lpění na detailní a strukturované volbě správného způsobu oslovení druhé osoby (někdy přiléhavě označované „titulománie“), a to zvláště v případě vyššího společenského či pracovního postavení oslovované osoby. Péče věnovaná volbě správných apelativních prostředků tak přirozeně naráží na obavu z použití takových, u kterých existuje pochybnost o vhodnosti.

²² Srov. Valdřová 2006: „Pokud některé označení zní ‚divně‘, jak např. tvrdí některé kolegyně o názvu vědkyně, je třeba používat je tak často, aby si na ně mluvčí i veřejnost zvykli.“

²³ O tom, jak si tato slova stojí ve slovnících a v praktickém jazyce pojednávají příslušné oddíly kapitoly 3.

Małgorzata Warchoł-Schlottmann (2006) uvádí celou řadu těchto slov a vyjadřuje svůj údiv nad tím, že se zatím nedočkala vstupu na stránky novin a časopisů, které se jinak v posledních letech prvky hovorového jazyka jenom hemží – nezřídka se vedle kolokvialismů a slangových výrazů dočkáme i vulgarismu; jen ty PRAWNICZKI pořád nikde!

Stejně obtíže provázejí také snahu zbavit příznakovosti poměrně běžné slovo PROFESORKA. Tento pojem má totiž užší, specifičtější význam, než samo jeho morfologické složení prozrazuje; nejedná se o akademickou pracovníci s titulem „prof.“, nýbrž o pedagožku působící na střední škole (nejčastěji gymnáziu), kde tento tradiční způsob titulování vyučujících (kteří samozřejmě obvykle nejsou držiteli oné prestižní akademické hodnosti) přežívá ještě z 19. století. Je tedy nasnadě, že o univerzitní profesorce PROF. MARIÍ KAMIŃSKIEJ nikdo nebude hovořit jako o (PANI) PROFESORCE (natož ji oslovovat!), ale vždy a výhradně jen jako o (PANI) PROFESOR, a to nejméně do té doby, než dojde k rozšíření významu slova PROFESORKA na všechny ženy-profesory bez ohledu na to, zda se jedná o femininum od akademického titulu či od tradičního gymnaziálního apelativa.

Podle Warchoł-Schlottmann (2006) existuje obdobná dichotomie i mezi slovy KIEROWNICZKA (např. KIEROWNICZKA PRALNI) a (PANI) KIEROWNIK (např. KIEROWNIK INSTYTUTU) nebo DYREKTORKA (např. DYREKTORKA PRZEDSZKOLA) a PANI DYREKTOR (např. DYREKTOR DEPARTAMENTU).²⁴

2.5.2 Blokace přechylování a její syntaktické důsledky

Nejvyšším stupněm asymetrie, která vzniká v důsledku toho, že ve sledované skupině lexémů nedochází k derivaci feminin, je využití maskulin k pojmenování žen. Systémové chování této jednotky se ovšem v závislosti na tom, zda označuje muže nebo ženu, liší, jelikož jednotka se v jednom případě chová jako nesklonná:

(22) Rozmowa z **ministrem** spraw zagranicznych skończyła się wcześniej.

(23) Rozmowa z **minister** spraw zagranicznych skończyła się wcześniej.

²⁴ Zajímavé je, že Marek Łaziński (2006 s. 241) naopak výslovně uvádí, že: „[...] wyrazy *kierownik* a *kierowniczka* łączą się dziś z nazwami tak samo ważnych urzędów.“

Právě tato nesklonnost umožňuje rozlišit, zda se jedná o muže či o ženu, v případě, že ve větě není jiný prostředek (např. apelativní obrat) a mluvčí nezíská tuto znalost z kontextu. Z hlediska flektivního jazyka, kterým polština je, je toto řešení poněkud netypické (viz oddíl 2.1), praxe však ukazuje, že proto není o nic méně funkční.

Je tedy třeba si uvědomit, že v příkladu (23) slovo MINISTER není *mužského rodu*, nýbrž je *rodu ženského* a jeho forma je pouze homonymní s maskulinní formou. Ženský rod je zde přítomen, pouze jej nesignalizuje derivační morfém (-ka, -yni nebo jiný), ale naopak absence flexe, tedy nesklonnost.²⁵ Jeden způsob derivace (morfologicko-sufixální) tak byl v podstatě nahrazen jiným (transpozicí). Jak upozorňuje Roman Madecki (2005, s. 133), k omezení derivace vlastně z tohoto hlediska vůbec nedošlo, jen se změnil její způsob.

Co se týče větné skladby, chovají se tato slova²⁶ ovšem naopak jako jakákoli jiná substantiva ženského rodu:

(24) Rozmowa toczyła się o nieobecnej **minister** spraw zagranicznych Marii Barańczak, która zachorowała i musiała zrezygnować z podróży zagranicznej.

(25) Rozmowa toczyła się o nieobecnej **koleżance** Marii Barańczak, która zachorowała i musiała zrezygnować z podróży zagranicznej.

Z hlediska srozumitelnosti je shoda *ad sensum* (NIEOBECNA MINISTER MARIA BARAŃCZAK) velmi výhodná, mnohem výhodnější než shoda *ad formam* (NIEOBECNY MINISTER MARIA BARAŃCZAK), o které Halina Satkiewicz (1981) uvádí, že v období po druhé světové válce shodě prvního typu po nějaký čas konkurovala; zápolem druhé z možností je, slovy této autorky, příliš „żywo uświadamiany kontrast“ mezi formou a významem slova, který by silně narušoval obvyklé zvyklosti polského jazyka.

Toto syntaktické řešení spletené situace má v polštině oporu v obdobném řešení, na něž autorka dále v textu upozorňuje: analogicky se postupuje v případě tvoření vět

²⁵ „Przeciwstawienie rzeczowników rodzaju męskiego i żeńskiego wyraża się na płaszczyźnie fleksyjnej odmiennością pierwszych, a nieodmiennością drugich.” (Satkiewicz 1981, s. 62–63).

²⁶ Tento jev se týká skutečně zejména názvů povolání; jak upozorňuje Łaziński (2006, s. 241–244), mnoho jiných maskulin tantum shodu dle ženského rodu nepřipouští a v případě potřeby využívá ke shodě doplnění dalšího substantiva jako v následujícím příkladu:

(1) *Kobieta szpieg została schwytana.* nebo *Szpieg został schwytany* (takže o *kobiecie*), ale nikoli
(2) *Szpieg *została schwytana.*

s maskuliny, která se kvůli formální podobě lexému (zakončení na -a) v singuláru skloňují jako feminina (POETA, instr. Z POETA)²⁷, ale samozřejmě se pojí s přívlasky a dalšími větnými členy opatřenými maskulinními koncovkami (Satkiewicz 1981, s. 63).

2.5.3 Otázka prestiže povolání

Během jazykového vývoje došlo v polštině k pomyslnému rozdělení povolání (jakož i titulů, hodností a funkcí) do dvou kategorií či skupin podle míry společenské prestiže, která je jim přiznávána (Madecki 2005, s. 132). V první se ocitli například FRYZJER, KELNER, PIEŁĘGNIARZ, KUCHARZ, ve druhé pak třeba MECENAS, INŻYNIER, PREZYDENT, AMBASADOR. Tuto kategorii neurčují žádné konkrétní faktory, její definici nenajdeme ve slovníku, ale je zřejmé, že prostupuje celou tuto lexikální oblast a má na ni nepopiratelný vliv, spočívající především ve vymezení poměrně ostré hranice pro uplatnění morfologicko-sufixální derivace. Povolání o nižší společenské prestiži se normativně přechylují (deriváty najdeme také ve slovníku), zatímco u těch výše hodnocených je přechylování, řečeno slovy M. Łazińskiego, zablokováno.²⁸

Roman Madecki (ibid.) cituje *Nowy słownik poprawnej polszczyzny*, v němž Hana Jadacka uvádí, že v dnešní polštině neexistuje žádný název prestižního zaměstnání, hodnosti nebo akademického titulu, který by měl svou morfologicky derivovanou ženskou variantu. Dále upozorňuje na možnost volby feminina a tím i na možnost sémantického odstínění (v závislosti na hodnocení společenského postavení dotyčné ženy a také na míře oficiálnosti projevu) na příkladu tří slovních párů, jejichž sémantické vztahy jsou nastíněny v oddílu 2.5.1 (KIEROWNIK x KIEROWNICZKA, DYREKTOR x DYREKTORKA, PROFESOR x PROFESORKA).

V případě povolání s vysokým společenským statutem se navíc obvykle využívají ustálené adresativní formulace, které někdy dokonce nemusí odpovídat názvu povolání (LEKARZ, ale PAN DOKTOR). Tyto pojmy potom samozřejmě vystupují společně se

²⁷ Pozor na záměnu těchto slov, která jsou pouze maskuliny, s formálně podobnými obourodými slovy (SIEROTA, OFERMA, GADUŁA), jež ovšem mají plné paradigma v obou rodech.

²⁸ Za poznámku stojí, že ačkoli v současné češtině obdobná dichotomie neexistuje a oslovení PANÍ DOKTORKO, PANÍ VELVYSLANKYNĚ apod. je jediné správné, nebylo tomu tak vždy. V meziválečných románech a filmech (ale i ve filmu *Jak utopit dr. Mráčka aneb Konec vodníků v Čechách* z roku 1974) můžeme slyšet a číst spojení jako „MÁ DCERA, PANÍ DOKTOR NOVÁKOVÁ (...)“ nebo „U TELEFONU DOCENT MRÁČKOVÁ“. Vývoj zde tedy proběhl směrem k přechylování, což kopírovalo i společensko-politický vývoj a postupující emancipaci žen v nejrůznějších povoláních.

zdvořilostním apativem PAN / PANI, které poskytuje zcela jednoznačnou informaci o pohlaví dané osoby (Łaziński 2006, s. 254). V tomto spojení musí (!) mít název povolání, funkce nebo titul výhradně nepřechýlenou podobu (*PANI DOKTORKO, *PANI DZIEKANKO). Z komunikačního hlediska bylo každopádně srozumitelnosti sdělení již dosaženo a dublovat informaci o pohlaví ještě v podobě derivačního morfému tedy není nutné.

2.5.4 Z historie polských nomin feminativ

Zajímavých, a někdy i paradoxních poznatků se dočkáme, pokud rozšíříme svůj zájem o diachronní perspektivu. Jak to tedy bylo s přechylováním v polštině během 20. století?

Co se týče názvů povolání, určitá asymetrie se samozřejmě v jazyce projevovala i v minulosti; především za ní stojí asymetrie v mimojazykové realitě – některá povolání prostě ženy typicky (či vůbec) nevykonávaly. Pokud se situace změnila a slovo začalo být potřebné, mohlo vzniknout obvyklým slovotvorným postupem a v závislosti na situaci vstoupit do úzu. Velmi zajímavý je z tohoto hlediska příklad, který uvádí Łaziński (2006, s. 247): PAPIEŻYCA JOANNA. Příběh o papežce Janě, která tento úřad vykonávala v přestrojení za muže, pochází ze 13. století a během let se dočkat mnoha verzí. S ohledem na flagrantní porušení pravidel katolické církve, které žena na papežském stolci představuje, působí stejně flagrantně i formálně obvyklé, avšak sémanticky paradoxní slovo PAPEŽKA/PAPIEŻYCA. (Ačkoli je toto slovo podle mého názoru zásadním stavebním prvkem celé legendy, moderní překlady některých jejích verzí již slovo PAPIEŻ nepřechylují, tak jako ten z roku 1961, o kterém se zmiňuje Łaziński.)

Ve druhé polovině 19. století můžeme ve společnosti pozorovat razantní nástup žen do mnoha povolání, jakož i na vysoké školy; definitivně jej dokonala všeobecná mobilizace během první světové války, kdy ženy nahradily muže i v mnoha provozech a továrnách, kam by jinak možná za prací mnoho žen nezamířilo.

Vznikající nutnost vykonavatelky těchto povolání a držitelky akademických titulů nějak pojmenovávat a oslovovat se z počátku vyvíjela pravidelně: názvy se tvořily přechylováním maskulin pomocí příslušných sufixů. V oficiálním diskurzu se tak běžně objevovala slova jako ADWOKATKA, PREZESKA, DOKTORKA, FILOZOFKA (Warchoń-Schlottmann 2006). Nejen, že nedocházelo k ohraničování produkce těchto slov námitkami, jaké

známe dnes (obava z homonymie, dojem „deminutivnosti“ apod.), ale naopak bylo užívání těchto slov doporučováno jazykovými autoritami (*Poradnik językowy*) a vyžadováno konzervativními uživateli jazyka.

Do 20. století tedy vstoupily dvě tendence, které si začaly přirozeně konkurovat:

a) tvořit názvy titulů, povolání a funkcí přechylováním, nebo

b) ve vztahu k ženám používat maskulinní formy těchto názvů ve spojení se slovem KOBIEŃA či PANI a s uplatněním kongruence *ad sensum* (shoda *ad formam* vypadla pro svou nepřehlednost ze hry poměrně záhy).

Druhá tendence během 20. století postupně převážila, až nakonec situace dospěla do právě opačného postavení. Nepřechýlené tvary podle b) jsou považovány za normální, konvenční a nepříznačné, zatímco snaha některých lingvistů a lingvistek o znovuzavedení přechylování do jazyka má příchuť novátorství.

Kdy přesně došlo k onomu obratu, je těžké stanovit. Ještě v roce 1904, na který odkazují jak Łaziński, tak Warchoř-Schlottmann, proběhla na stránkách časopisu *Poradnik językowy* bouřlivá diskuze, v níž se konzervativní čtenáři dožadovali PANI DOKTORKI a protestovali proti výskytu spojení PANI DOKTOR. V závěru této debaty bylo ovšem použití nepřechýleného tvaru prohlášeno za akceptovatelné.

Ve 30. letech již podle Łazińského (2006, s. 247–250) polské gramatické příručky i jazykové porady považovaly za normu tendenci k postupnému omezení přechylování, a doporučovaly užívání nepřechýlených forem zvláště v případě, kdy daná žena zastává prestižní společenskou pozici. Madecki (2005, s. 132) upozorňuje na paradoxní jev: jako „širitelky nových pořádků“ (tedy nepřechylování) byly často označovány „starší ženy, zvláště svobodné učitelky“ (což by mohlo souviset také s upuštěním od přechylování příjmení), ale v časopise *Język polski* jsou v rámci diskuze mezi lingvisty formy DOKTORKA, PROFESORKA označeny za „vesnické“ a tudíž nevhodné, protože „vysoce postavené ženy nehodlají takto snižovat svou vážnost“.

Po druhé světové válce již tato tendence zcela převládá a někdejší běžné přechýlené formy jsou vytlačeny do hovorové nebo příznakové vrstvy jazyka, což dále zvětšuje jejich vzdálenost od oficiálního úzu.

K nikoli nepodobnému stavu dospěla i (o poznání méně flektivní) ruština, v níž maskulinizace jak společenská, tak jazyková, dominuje ještě o mnoho více než v polštině. Nabízí se tedy otázka, zda převahu maskulin do polského systému nevnesl vliv ruského

(či přesněji sovětského) jazyka a diskurzu; pokládá si ji například Bärbel Miemietz ve své studii *Motivation zur Motion* (1993), ale Marek Łaziński (2006, s. 250) ji jednoznačně odmítá s poukazem na to, že tyto tendence se v polštině viditelně objevily o mnoho let dříve, než došlo ke vzniku komunistické PRL.

2.5.5 Ženská příjmení

Zajímavé a přínosné pro nás může být také porovnání vývoje (ne)přechylování *nomin agentis* s tím, jaký vývoj zaznamenala polská ženská příjmení, respektive tu jejich část, která nemá deadjektivní povahu; jména typu KOWALSKI – KOWALSKA, GÓRSKI – GÓRSKA či MAŁY – MAŁA si zachovávají obě varianty²⁹. Způsob tvoření a všechny slovtvorné přípony jsou uvedeny výše v této práci.

Historie příjmení se do značné míry shoduje s tím, co je uvedeno výše o vývoji přechylování *nomin agentis*: někdy po 1. světové válce se začalo přechylování vytrácet, v 50. letech se již prakticky nevyužívalo. Dnes je situace taková, že naprostá většina Polek své příjmení nepřechyluje a dokonce o tom ani neuvažuje, protože tato morfologická operace i společenská zvyklost již dávno vypadly z obecného povědomí. Praktickým argumentem pro toto tvrzení může být například údiv, který polské spisovatelky projevují nad českým vydáním svých knih, jež nesou zpravidla v souladu se zvyklostmi domácího jazyka jméno autorky v přechýlené podobě.

Zásadní motivací pro upuštění od zavedené praxe bylo velmi pravděpodobně nadměrné množství informací, které přechýlené příjmení o své nositelce poskytovalo: z jeho formy bylo totiž na první pohled patrné, zda se jedná o ženu vdanou či svobodnou. S tím, jak stoupala prestiž žen a míra jejich společenské samostatnosti, nabyl vrchu názor, že rodinný stav ženy je její soukromá věc. Z dnešní perspektivy na tom není nic nepochopitelného, ba dokonce jsme ve stejném směru postoupili ještě o krůček dále, když se postupně stává nepříjatelným oslovení SLEČNA (analogicky PANNA, FRAULEIN či alternativy v některých dalších jazycích).

Vývoj tedy probíhal paralelně a jeho kulturně-společenská motivace byla analogická. Dnešní požadavky jsou ovšem protichůdné: zatímco o nepřechylování příjmení žádná

²⁹ Samozřejmě pouze v případě, že dotyčná žena žije v Polsku. U lidí, kteří přesídlili např. do USA, vidíme v dalších generacích unifikaci rodinného příjmení s ohledem na nemotivovanost polského slova v kontextu angličtiny. Vznikají tak citu slovanského mluvčího odporující jména typu ANNA KOWALSKI nebo – vzácněji – obráceného typu THOMAS KOWALSKA.

z polských genderových lingvistek nepochybuje, přechylování nomin agentis mnoho z nich považuje za žádoucí a propaguje je před odbornou i laickou veřejností. V tom se v podstatě shodují se svými českými kolegyněmi, které za ideální stav považují co mnohá největší rozšíření přechylování činitelských substantiv, zatímco zavedenou praxi přechylování příjmení doporučují rozvolnit, respektive učinit zcela závislou na vůli nositelky příjmení.

Tento trend je dnes v českém prostředí dosti rozšířený; podle mého názoru se ovšem neopírá o jazykové faktory, nýbrž a požadavky na politickou korektnost a určité „právo na integritu“ osobního jména. Ať již bude výsledek sporu jakýkoli, jedno je jisté: jazyk je schopen jeho výsledek absorbovat, ať již bude nesklonný či ne, a to především proto, že pojmenování osoby má v podstatě především povahu značky. Nesystémová podoba takového slova pak nepůsobí tolik obtíží; nadto jazyk již dávno mnoho nesklonných jmen vstřebal.

2.5.6 Dílčí shrnutí

Současná situace přechylování nomin agentis v polském jazyce je mírně nepřehledná, protože v ní koexistují různé trendy; fungování slovo tvorby je odlišné v různých vrstvách jazyka (hovorová polština je otevřenější novým vlivům než kodifikovaná norma zaznamenaná v příručkách), a tuto škálu dále kříží odlišný politický postoj mluvčích k problematice. Při určitém zjednodušení lze však v polštině rozlišit následující tři kategorie:

(1) **Nepřechylovaná slova.** Typ (PANI) PREZYDENT. Slova z této skupiny se ze zásady nepřechylují a případně vytvořená hypotetická feminina mluvčí považují za nesprávná a nepoužitelná. Důsledky z hlediska jazykového systému jsou především narušení gramatické shody (přívlastky, příčestí apod.) a možná nejasnost sdělení. Druhou z nich často koriguje současný výskyt apelativa PANI, které nejednoznačnost nepřechyleného feminina nastávající v některých pádech a kontextech automaticky vyřeší.

Slova z této kategorie v sobě nesou určitou společenskou prestiž, která zvyšuje tlak na hledání a užívání korektní varianty a zároveň omezuje do budoucna možnost zavedení přechylování.

(2) **Částečně přechylovaná slova.** Typ LEKARZ – LEKARKA či PROFESOR – PROFESORKA. Slova z této kategorie podléhají přechylování z různých důvodů a v různých kontextech.

Lexém LEKARZ je již desetiletí přechylován v případě zájmu či potřeby mluvčího (LEKARKA není tedy novotvarem, objevuje se již koncem 19. století); přechýlení ovšem není povinné a záleží na mluvčím. Slovní pár PROFESOR – PROFESORKA manifestuje jinou vlastnost některých členů této skupiny; přechýlená forma existuje, není novotvarem, ale její užití je kontextově omezeno, protože sémanticky nepokrývá stejné pole.

Vzhledem k tomu, že slova z této skupiny jsou v podstatě etablována a alespoň částečně přítomna i v oficiální podobě lexikonu polštiny, je poměrně pravděpodobné, že pokud o to budou mít mluvčí zájem, bude se tato množina výrazů rozvíjet směrem k pravidelnému užívání obou členů slovního páru.

(3) **Přechylovaná slova.** Typ NAUCZYCIEL – NAUCZYCIELKA. Slova z této skupiny jsou přechylována zcela běžně. Spovoláními, která popisují, se nepojí zvýšená míra společenské prestiže,³⁰ a zároveň jsou to takové obory činnosti, které již tradičně vykonávají jak muži, tak ženy. Někdy jsou slova z této skupiny dokonce odvozena (v souladu s mimojazykovou realitou) opačně, tedy maskulina od feminin, jako v případě páru SPRZĄTACZKA – SPRZĄTACZ nebo PIEŁĘGNIARKA – PIEŁĘGNIARZ.

Stranou našeho zájmu stojí malá skupinka slov, která z příčin spíše mimojazykové povahy označují výhradně ženy: jsou to například slova PRACZKA či MAMKA.

2.5.7 Přechylování a propagace: různé přístupy

V samém závěru této kapitoly je na místě uvést několik různých přístupů, které k otázce přechylování zastávají různá uskupení polských aktivistek zabývajících se tzv. ženskou otázkou; postoje i navrhovaná konkrétní jazyková řešení se v praxi projevují v tiskovinách, které příslušný okruh vydává. Zároveň je přechylování také předmětem snahy o specifický jazykový management. Jejich skutečně velmi rozmanitý přehled podává Małgorzata Warchoł-Schlottmann (2006): škála se klene od extrému k extrému zahrnujíc do sebe snad všechny myslitelné strategie. Vyskytuje se jak totální maskulinizace (ANNA NOWAK, NASZ NOWY REDAKTOR NACZELNY), tak mainstreamová „měkká“ maskulinizace (ANNA NOWAK, NASZA NOWA REDAKTOR NACZELNA). Některá střediska (Warchoł-Schlottmann cituje například *Konsolu* či *Artmix*) vyvíjejí úsilí používat přechýlené formy tak, jak je jazyk přirozeně sugeruje pomocí obvyklých způsobů

³⁰ V tom smyslu, v jakém se odráží v polském jazyce; samozřejmě nemám v úmyslu hodnotit povolání učitelů či zdravotnického personálu jakkoli negativně.

přechylování (REDAKTORKA, HISTORYCZKA), bez ohledu na pragmatické obtíže, které se s používáním těchto slov spojují. Warchoń-Schlottmann jim ovšem vytýká nekonzistentnost: navzdory deklarovanému záměru zásadně přechylovat se v jejich textové produkci objevuje mnoho nepřechýlených nomin agentis (PODKOMISARZ, ASPIRANT).

Nejradikálnější koncepci prezentuje redakce magazínu *Pinezka*: mezi širokou veřejností (prozatím?) nepřijatelné derivační sufixy (-ka atd.) navrhuje nahradit novými způsoby derivace. K mírnějším patří snaha využívat příponu -a (MINISTRA, REDAKTORA, PREZESA), více údivu potom budí návrh na oživení produktivity přípon jako -ini/-yni (PSYCHOLOGYNI, BIOLOGINI) nebo dokonce pokus zapojit původem francouzské -es(s)a (REDAKTORES(S)A, DOKTORES(S)A – čili analogicky podle slov STEWARDESA ČI METRESA). Potenciální možnost, že se některý z takto derivovaných lexémů uchytí, není příliš vysoký, a to především proto, že směřují jaksí „proti srsti“ jazyka. Jejich neintuitivnost, která by komplikovala zavádění do úzu, navíc není vyvážena nepříznakovostí: PREZESA má nežádoucí augmentativní zabarvení, zatímco DOKTORES(S)A i při nejlepší vůli evokuje obě zavedená slova, která tuto předponu obsahují – a milenka ani stevardka nerepresentují sémantické pole, do jehož blízkosti by právě feministické aktivistky chtěly tímto návrhem zamířit.

Nejvýraznějším příspěvkem k této debatě se doposud zřejmě stal projekt organizace *Feminoteka*³¹ z prosince roku 2005. Formálně se jednalo o soutěž: čtenáři a čtenářky stránek *Feminoteky* byli vyzváni, aby na adresu redakce zasílali své návrhy slovních párů s přechýleným femininem (např. ADWOKAT – ADWOKATKA). Vybraná slova byla potom zpracována graficky – ilustrací uveřejněnou na internetu, ale také například použitou na potisky triček si samolepky. Výběrem slov se kromě týmu *Feminoteky* zabývala také odborná porota složená z lingvisty, literární kritičky a filozofky.

Ačkoli byla použita dnes tolik oblíbená forma soutěže, hlavním smyslem akce bylo spíše vyprovokovat diskusi; účastníci projektu se měli s nadhledem pustit do tvůrčí práce s jazykem, vyzkoušet si v praxi jeho možnosti. To zároveň poukazovalo na prostupnost vrstev jazyka a možnost jej ovlivnit vědomou volbou slov – výzva se

³¹ Všechny potřebné informace o této organizaci je možné najít na její internetové stránce: <<http://www.feminoteka.pl/>>.

zároveň obracela i k těm, kteří třeba nomina feminativa znají, ale z různých důvodů se je bojí či ostýchají používat.

Významným momentem této kampaně se ovšem stalo to, že se k ní připojil i jeden z nejčtenějších polských časopisů pro ženy – sobotní dámská příloha listu *Gazeta Wyborcza* zvaná *Wysokie obcasy*. 10. prosince 2005 zde byl uveřejněn článek provokativně nazvaný *Precz z męską końcówką!* Kromě informací o soutěži pořádané *Feminotekou* obsahoval i rozhovor s členem odborné poroty, lingvistou Jerzym Bralczykem, který vnesl na stránky časopisu určité napětí: zatímco text samotného článku se obrací k ženám v aktivistickém duchu (v arzenálu použitých prostředků nechybí obraty jako „vyzývat ke vzpouře“ či „bojovat s diskriminací“), profesor Bralczyk zastává pozici konzervativního odpůrce snahy rozšířit přechylování na všechna nomina agentis a odmítá snahu zasahovat do jazyka motivovanou vyrovnáváním mimojazykové společenské nerovnosti.

Ohlas, který projekt *Trudne wyrazy* měl, přinesl mnoho čtenářských dopisů i dílčích článků a skutečně rozproudil – alespoň na určitý čas – diskusi o tomto tématu, které se tak stalo široce známým. Pochopitelně se objevovalo i mnoho konzervativních, odmítavých reakcí, což je ostatně normální průvodním jevem každého pokusu navrhnout změnu stávající kodifikace jazyka.

Odrazila se však tato kampaň a její myšlenky také v tom, jak jednotlivé redakce z portfolia *Gazety Wyborczej* s názvy povolání nakládají, jak se v praxi staví k přechylování a jak dávají na jazykové úrovni najevo, že podporují rovnoprávnost mužů a žen? A pokud ano, jak to vypadá „naživo“? Která slova se používají, v jakých kontextech a v jakém stylovém zabarvení?

Na tyto (a ještě další) otázky hledá odpovědi následující kapitola.

3 Praktická část

V následujícím krátkém praktickém výzkumu jsem se zaměřila na několik konkrétních feminin s „problematickým životopisem“, a to specificky na jejich výskyt na stránkách deníku *Gazeta Wyborcza*. Jak jsem už uvedla výše, stanovisko redakce *GW* k problematice přechylování a otázkám genderové lingvistiky vůbec je poměrně progresivní, protože jsou jejich texty zajímavým materiálem doplňujícím téma této práce.

Když však chceme zjistit, zda a jak se nějaký výraz používá, je velmi neopatrné spolehnout se jen na povšechný dojem nebo na proklamace mluvčích. Mnohem spolehlivější je shromáždit data ze skutečného jazykového materiálu a podrobit je analýze. V malém se o to pokoušejí následující oddíly.

3.1 Metodologie a technické podrobnosti

K výzkumu jsem využila elektronický archiv *Gazety Wyborczé*, který je umístěn na adrese <<http://szukaj.wyborcza.pl/Archiwum/0,0.html>>.³² Obsahuje materiály od roku 1989 až do současnosti, a to nejen ze samotné *Gazety*, ale i z jednotlivých regionálních příloh a týdenních příloh časopisového typu (jako jsou *Wysokie Obcasy* nebo *Duży Format*).

Značné množství textů, které archiv obsahuje, jsem redukovala na texty z roku 2006 (přesně od 1. 1. 2006 do 31. 12. 2006), což zároveň odpovídá možnostem, které poskytuje vyhledávací nástroj na stránkách archivu. Rok 2006 jsem zvolila záměrně proto, že následuje bezprostředně po úspěšné kampani *Trudne wyrazy*, a proto je možné oprávněně předpokládat, že v textech z tohoto roku se redakční politika deklarovaná prostřednictvím účasti v kampani výrazně odrazí.

Vyhledávací rozhraní elektronického archivu disponuje několika jednoduchými nástroji, které umožňují pracovat s tímto souborem textů jako se specifickým korpusem. Já jsem využila funkci fulltextového hledání, která je navíc opatřena užitečnou znalostí

³² Přístup do archivu je zpoplatněn.

morfologie; to umožňuje zadat do vyhledávacího řádku lemma a v textech pak vyhledávat všechny formy slova.

Z nalezených materiálů jsem následně vyloučila ty, které nepocházely z pera redakčních autorů, především ohlasy a dopisy čtenářů, protože volba lexika v nich nereflktuje postoj zastávaný redakcí *GW*.³³

Výsledky výzkumu jsem zaznamenala do následujících tabulek; kolem KWIC (= *keyword in context*) je uveden stručný kontext (zpravidla od tečky k tečce; někdy byly provedeny výpustky označené [...], vždy však s ohledem na srozumitelnost uvedeného), následuje zdroj (příslušná sekce *GW*) a datum zveřejnění článku. Obsah posledního sloupce je variabilní – dle potřeby obsahuje komentáře k zajímavým jevům na daném řádku tabulky, specifikaci citovaného textu (např. pokud se jedná o titulky či popisek fotografie), případně upřesnění významu klíčového slova, pokud nevyplývá z uvedené věty, ale byl zřejmý z širšího kontextu článku.

Chybějící samostatné číslování řádku indikuje opakovaný výskyt slova ze stejného zdrojového textu.

Získaná data jsem dále porovnala s dvěma aktuálními slovníky, které mi posloužily coby arbitři toho, jak dalece je slovo přípustné v kodifikované polštině. Pokud se lexém objevuje v klasickém slovníku (to samozřejmě vylučuje slovníky slangových či hovorových výrazů, které jsou v Polsku mimochodem dosti populární), je nasnadě, že míra jeho akceptace napříč všemi skupinami mluvčích bude vysoká. Pokud se však hledaný výraz ve slovníku nenachází, a přesto se na základě výzkumu textů z *Gazety Wyborczé* ukazuje, že je redakcí (resp. redakcemi) pravidelně využíván, jednoznačně to dokazuje, že jejich přístup k této oblasti lexikonu je progresivní, aktivní (a také aktivistický, protože se, jak bylo již vyloženo v předchozích kapitolách, nejedná pouze o jazykovou otázku) a inovativní. Zároveň také můžeme předpokládat, že pisatel bude realizovat určité vyjadřovací strategie, protože si bude vědom toho, že použití takového slova je příznakové a nestandardní.

Zvolila jsem dva obsáhlejší moderní slovníky z produkce prestižního vědeckého nakladatelství Państwowe Wydawnictwo Naukowe: dvousvazkový *Inny słownik języka*

³³ Jejich obsah je nicméně někdy velice zajímavý a často vyjadřují velmi výrazný postoj k této problematice. Můžeme zde uvažovat o tématech pro další výzkum.

polskiego (zkráceně *ISJP*, PWN 2000, 100 000 výrazů) a čtyřsvazkový *Uniwersalny słownik języka polskiego* (zkráceně *USJP*, PWN 2008, rovněž 100 000 výrazů). Přestože oba pocházejí z produkce stejného nakladatelství, jsou dílem dvou různých autorských kolektivů, které patrně – jak vyplývá z porovnání jednotlivých níže citovaných hesel – zastávají odlišné postoje k otázce přechylování, jež se pohybuje v jakémsi polostínu mezi normou, územ a přáním některých mluvčích.

3.2 Praktická analýza dat

Následující oddíly obsahují analýzu 18 vybraných výrazů; tento počet byl zvolen na základě dvou parametrů: musel být dostatečně vysoký, aby existovala šance, že se v něm případné zajímavé jevy budou opakovat a tím na sebe upozorní, ale zároveň nesměl být příliš vysoký, aby nepřesahoval možnosti ručního zpracování dat ani rozsah této práce.³⁴

V případě některých výrazů jsou uvedeny všechny nalezené výskyty; u těch hojněji se vyskytujících došlo k náhodné redukci na 20 položek (důvody redukce jsou stejné jako ty řečené v předchozím odstavci), což je vždy okomentováno i u příslušného výrazu.

Předmětem výzkumu se staly následující výrazy: AMBASADORKA, APTEKARKA, BIOLOŽKA, DOKTORKA, DYREKTORKA, FILOLOŽKA, KIEROWNICZKA, LEKARKA, LIDERKA, MENEDŽERKA, PILOTKA, POSŁANKA, PREZESKA, PREZYDENTKA, PROFESORKA, PSYCHOLOŽKA, REDAKTORKA a SOCJOŁOŻKA.

Slova nebyla vybírána náhodně; jejich seznam vznikl postupně na základě následujících kritérií, která vycházejí z problémů, které obšírně popisuje kapitola 2 této práce (rovněž jsem brala ohled na to, aby se alespoň část z nich hojně vyskytovala v mém korpusu):

- a) slova s vysokou mírou společenské prestiže (např. AMBASADORKA, PREZYDENTKA)
- b) slova homonymní s jiným výrazem (např. PILOTKA)
- c) slova s problematickou příponou –ożka (např. BIOLOŽKA, PSYCHOLOŽKA)
- d) slova označující ženy pronikající do nových oborů (např. LIDERKA, MENEDŽERKA)

³⁴ Z této argumentace také vyplývá, že nebyla provedena statistická analýza získaných dat; nebylo jich dostatečné množství a sama povaha materiálu není tomuto zpracování právě nakloněna.

e) slova s omezeným sémantickým polem (např. KIEROWNICZKA, PROFESORKA³⁵)

f) poměrně zavedená a frekventovaná feminina (např. DYREKTORKA)

Kromě samotného výskytu a užívání klíčových slov jsem sledovala i způsob jejich zapojení do věty, náznaky toho, že pisatel užívá v souvislosti se slovem určitou vyjadřovací strategii, souvýskyt dalších feminin/maskulin nebo přesný význam slova v kontextu (předsedkyně *čeho*). Při práci jsem postupně objevovala různé další tendence, které rovněž stojí za pozornost, což je podrobněji popsáno v závěrečném shrnutí.

Struktura následujících podkapitol je vždy analogická; obsahují obecné porovnání týkající se daného výrazu, citace slovníkových hesel s komentářem, rozbor jednotlivých zajímavých případů a na závěr samotnou tabulku se zaznamenanými výskyty slova. S ohledem na přiměřenost rozsahu a hloubky výzkumu neprovádím analýzu úplně každého uvedeného výskytu slova, vybírám jen zajímavé případy.

3.2.1 Ambasadorka

Slovo AMBASADORKA jsem zvolila proto, že velvyslanec je bezesporu povolání, která se těší vysoké společenské prestiži. O tom, jaké důsledky to má pro případnou derivaci ženských substantiv od těchto slov, se podrobněji rozepisuje kapitola 2.5.3, kde je také citováno tvrzení, že „v dnešní polštině neexistuje žádný název prestižního zaměstnání, hodnosti nebo akademického titulu, který by měl svou morfologicky derivovanou ženskou variantu“ (Madecki 2005, s. 132).

Na první pohled to data obsažená v tabulce níže zpochybňují: slovo AMBASADORKA se zde rozhodně vyskytuje. Analýzou kontextu však záhy odhalíme, že význam výrazu je oproti tomu primárnímu mírně posunut.

V *ISJP* AMBASADORKA vůbec uvedena není, zatímco v *USJP* nalezneme následující záznam:

³⁵ Ve smyslu opozic KIEROWNICZKA STOLÓWKI x (PANI) KIEROWIK GALERII NARODOWEJ a PROFESORKA Z LICEUM x (PANI) PROFESOR UNIWERSTYTETU KAROLA, viz oddíl 2.5.3.

ambasadorka (USJP, sv. 1, s. 62)

pot. forma ž od ambasador a) we zn. 1: *ambasadorka Francji*. b) we zn. 2 książk. przen.: *Ambasadorka czyjejs sprawy*.

Slovník tedy sice slovo uvádí, ale upozorňuje na jeho hovorové zabarvení. To kontrastuje s jeho výskytem v publicistickém textu v takovém kontextu, kde se v žádném případě nedá předpokládat záměr stylisticky zpestřit jazyk hovorovými výrazy.

Všechny tři nalezené případy (č. 1 a 3 jsou z různých zdrojových textů, ale hovoří o téže osobě) odpovídají významu 2 z citovaného slovníkového hesla; žádný z nich nehovoří o AMBASADORCE v nejprestižnějším smyslu 1.

Výskytů je bohužel celkově velmi málo na to, aby bylo možné závěry jakkoli zobecnit (nemluvě o tom, že povolání velvyslankyně vykonává poměrně málo žen, což snižuje pravděpodobnost, že se o nějaké vůbec bude v tisku psát). Lze však předpokládat, že v případě významu 2 je míra prestiže povolání poněkud oslabena, což více otevírá dveře případné derivaci.

č.	levý kontext	KWIC	pravý kontext	zdroj	datum	komentář
1		Ambasadora	wsparta markę	GW Łódź	21. 7. 2006	Titulek článku o známé zpěvačce, která navrhla kolekci punčoch.
2	Ja jestem postrzegana w Innsbrucku jako	ambasadora	Krakowa - dodała jego żona.	GW Kraków	8. 7. 2006	Žena z Innsbrucku se angažuje v krakovské charitě a dělá Krakovu reklamu.
3	Kokietowaniu [...] klientek sprzyjają autorskie kolekcje	ambasadorki	marki - Justyny Steczkowskiej.	GW Łódź	7. 2. 2006	viz pozn. u č. 1

3.2.2 Aptekarka

Slovo APTEKARKA se ve vzorku vyskytlo celkem ve dvanácti člancích. Všechny tyto výskyty jsou obsaženy v následující tabulce. Tucet se ve srovnání s počtem výskytů jiných sledovaných feminin může zdát jako malé číslo; já se nicméně domnívám, že s ohledem na existenci konkurenčního výrazu PANI MAGISTER to není až tak málo.

Oba sledované slovníky tento výraz znají a vyjadřují se k němu velice lakonicky; pouze *USJP* označuje výraz za hovorový.

aptekarka (USJP, sv. 1, s. 112)

pot. forma ž od aptekarz.

aptekarz (ISJP, sv. 1, s. 38)³⁶

pracownik apteki, który ukończył studia farmaceutyczne. Także właściciel apteki.

[...]

aptekarka

Te pigułki doradziła mi znajoma aptekarka.

V tabulce se vyskytlo několik zajímavých případů. Jedním z nich je č. 11, kde můžeme vidět zřetězení několika derivátů za sebou (AKUSZERKA, LEKARKA, APTEKARKA). To je poměrně častý jev, na nějž budu na něj upozorňovat opakovaně i dále.

Za pozornost stojí také č. 9, kde použití feminin (SZELOWA POCZTY, APTEKARKA) přináší do věty specifickou strategii, jak vyjádřit různorodost popisovaného kolektivu; navíc se zde jedná o naprosto konkrétní jedince, takže použití generického maskulina by nebylo na místě. Střídání feminin a maskulin (a delších výrazů s kratšími) také dává větě určitý rytmus.

č.	levý kontext	KWIC	pravý kontext	zdroj	datum	komentář
1	Pijana	apte- karka	.	Gazeta Stołeczna	24. 2. 2006	titulek černé kroniky
	Teraz policjanci sprawdzają, jakie leki	apte- karka	zdażyła sprzedać [...]	dtto	dtto	
2		Apte- karka	uznała, że musi bardzo cierpieć, skoro kupuje taką ilość leków.	GW Katowice	15. 2. 2006	

³⁶ *ISJP* uvádí deriváty pod jejich fundujícími výrazy; z tohoto hesla uvádím vždy pouze význam, který se vztahuje i k derivátu, a pomímám příklady užití maskulina, protože ty pro nás nejsou příliš zajímavé.

3	Leki pomyliła	apte- karka	.	GW Wrocław	17. 2. 2006	
4	Jego sytuacja procesowa jest trudna, bo	apte- karka	, z którą działał, przyznała się do winy [...]	GW Katowice	10. 3. 2006	
5	[...] opowiada	apte- karka	z apteki Alfa na ul. Dworcowej.	GW Olsztyn	29. 7. 2006	
6	[...] zauważa	apte- karka	.	GW Kielce	13. 3. 2006	
7	Ofiarą bandytów padła wówczas emerytowana	apte- karka	.	GW Trójmiasto	16. 8. 2006	
8	Zaprzysię- żnione z	apte- karkami	lekarki [...] wypisywały fałszywe recepty.	GW Łódź	23. 6. 2006	
9	Na scenie w Kłobucku obok siebie zagrali <u>szefowa</u> <u>poczty</u> i dawny <u>dyrektor</u> domu kultury,	apte- karka	i <u>gimnazjalista</u> .	GW Często- chowa	22. 12. 2006	střídání feminin a maskulin (rytmus, rozmanitost)
10	38-letnia Nori jedzie na prošbę swej <u>matki</u> , zamožnej niemieckiej	apte- karki	, do Kołobrzegu.	Gazeta Wyborcza	11. 2. 2006	sémantický soulad slov MATKA a APTEKARKA
11	Kobiety wypychane są z zawodów dawniej przez nie uprawianych - <u>lekarka</u> , <u>akuszerka</u> ,	apte- karka	- i z cechów rzemiešlni- czych.	Wysokie Obcasy	11. 2. 2006	zřetězení feminin
12	[...] opowiada.	apte- karka	.	GW Szczecin	18. 2. 2006	

3.2.3 Biološka, psychološka, socjološka, filološka

Nomina agentis cizího původu zakončená na příponu -log tvoří samostatnou skupinu, specifickou kvůli morfonologické alternaci, kníž u nich při přechylování

dochází. Přestože v češtině funguje analogická, v podstatě totožná alternace –log/–ložka přirozeně a naprosto bezpříznakově, v polštině je její vnímání problematictější; M. Warchoł-Schlottmann (2006) dokonce uvádí, že takto vytvořená slova působí „směšně“ a jsou „pejorativní“, a to právě kvůli fonému [z]. Zároveň ovšem poznamenává, že ke stejné alternaci fonémů (g : z) dochází u slovního páru NORWEG – NORWEŽKA, aniž by to v mluvčích vzbuzovalo jakékoli dojmy. Tento argument proti přechylování tedy lze označit za subjektivní a vlastně neopodstatněný.

Ve zkoumaném korpusu textů výskyt slov z této skupiny překvapivě kolísal. Zatímco slova SOCJOLOŽKA a FILOLOŽKA se v něm nenacházely ani jednou a slovo BIOLOŽKA bylo obsaženo v jediném článku, lexém PSYCHOLOŽKA se vyskytl celkem v jedenácti člancích.

Kolísání můžeme pozorovat i ve slovnících a je velice zajímavé, že nekoresponduje s tím, co bylo zaznamenáno na korpusu.

USJP nezná slova BIOLOŽKA a FILOLOŽKA, zbylá dvě ano (a uvádí je jako hovorová):

psycholožka (*USJP*, sv. 3, s. 838)

pot. forma ž od psycholog.

socjoložka (*USJP*, sv. 3, s. 1292)

pot. forma ž od socjolog.

V *ISJP* není uvedeno ani jedno slovo z naší čtveřice³⁷.

Protože oba používané slovníky jsou v různé míře založeny na korpusech (*ISJP* téměř zcela, zatímco *USJP* se opírá také o starší klasické slovníky), nepřítomnost těchto výrazů v nich nabízí vysvětlení, že využití textové báze je patrně vůbec neobsahovaly. Při příští revizi slovníku by tomu tedy mohlo ovšem být jinak, kdyby se do korpusu dostaly například materiály právě z *Gazety Wyborczé*.

V č. 1 můžeme opět pozorovat řetězení feminin – použití jednoho derivátu v několikanásobném přístavku vyvolá situaci, v níž je žádoucí a logické přechýlit i ostatní nomina agentis; toto „puzení“ je zjevně dosti silné, protože k přechýlení dochází

³⁷ Pod fundujícím výrazem **biolog** je zde (sv. 1, s. 99) ovšem uveden hezký derivát **biologiczka**, který označuje učitelku biologie na střední škole:

Biologiczka: Słowo potoczne, odnoszone zwłaszcza do nauczycielki biologii.

i u slov, která působí v „novém kabátě“ krajně neobvykle (zde GENETYCZKA, další příklady níže).

Podobný jev se vyskytl také v č. 6 (oba řádky) a č. 12, kde dochází nikoli přímo k řetězení (protože každé slovo denotuje jinou konkrétní osobu), ale k jakési kumulaci ženských derivátů v rámci věty (kromě slova PSYCHOLOŹKA se objevují také výrazy TERAPEUTKA a PLASTYCZKA, a dokonce spojení EDUKATORKA SEKSUALNA). Č. 10 prezentuje opět zřetězení povolání vztažených k jednomu denotátu, objevuje se zde slovo SEKSUOLOŹKA.

č.	levý kontext	KWIC	pravý kontext	zdroj	datum	komentář
1	Marta Szulkin,	biolożka	, <u>genetyczka</u> (Oksford).	Wysokie Obcasy	4. 11. 2006	medailon MS připojený k interview; MS sama o sobě ale říká BIOLOG: „Ja, taki biolog spod lipy, a tu nagle DNA.“
	Magda Źernicka-Goetz,	biolożka	(Cambridge).	dtto	dtto	medailon MS připojený k interview

č.	levý kontext	KWIC	pravý kontext	zdroj	datum	komentář
2	Sam musi zdecydować, czy chce być kierowcą - mówi	psycho- lożka	Joanna Bartyzel.	GW Katowice	3. 3. 2006	
	Poradnię poprowadzi Joanna Bartyzel,	psycho- lożka	, która od 13 lat zajmuje się [...]	dtto	dtto	
3	Jolanta Bartyzel,	psycho- lożka	zajmująca się problemami kierowców [...]	GW Katowice	31. 5. 2006	
4	Renata Bożek,	psycho- lożka	ze Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej w Warszawie [...]	GW Lublin	12. 1. 2006	
5		Psycho- lożka	pracuje w świetlicy środowiskowej dla dzieci w Tychach.	GW Katowice	14. 1. 2006	

6	Anna Dobrak np. jest <u>terapeutką</u> , zaś Dorota Woronowicz -	psycho- lożką	.	Gazeta Stołeczna	21. 2. 2006	kumulace feminin
	[...] a	psycho- lożka	Dorota Woronowicz jest także <u>plastyczką</u> , tak jak Łukasz Zembaty.	dtto	dtto	kumulace feminin
7	Aż szkolna	psycho- lożka	Anna Cienciąła nauczyła ją pisać na komputerze.	GW Katowice	5. 9. 2006	
8	Nie chorych, lecz artystów, którym udało się coś osiągnąć - mówi Renata Mędrzak-Madusiok,	psycho- lożka	z ośrodka.	GW Katowice	7. 9. 2006	
9	[...] tylko prowadzący - australijska	psycho- lożka	Tracey Cox i <u>seksuolog</u> Michael Alvear - mniej się nad nimi pastwią.	Wysokie Obcasy	29. 7. 2006	kontrast maskulina a feminina užitých v rámci jedné věty
10	Ewa Żeromska,	psycho- lożka	, <u>seksuoložka</u> .	Wysokie Obcasy	20. 5. 2006	medailon připojený k interview; zřetězení feminin
11	By [...] kontrolovat rozvoj učniůw w szkole, nie powinno być ich więcej niż 400 - mówi	psycho- lożka	Szymańska.	Duży Format	30. 10. 2006	
12	O orgazmie z <u>edukatorką</u> <u>seksualną</u> dr Alicją Długołęcką i	psycho- lożką	Agniszką Kramm rozmawia Anna Zawadzka.	Wysokie Obcasy	30. 12. 2006	perex interview; kumulace feminin

3.2.4 Doktorka

Slovo DOKTORKA mi pripravilo velké překvapení. Přestože nefiguruje ani v *USJP*, ani v *ISJP*, očekávala jsem (patrně pod vlivem češtiny, kde je slovo DOKTORKA naprosto

běžné), že v archivu *Gazety Wyborczé* je naleznu mnohokrát; k svému údivu jsem nenalezla nic.³⁸

Příčinou absence tohoto slova ve sledovaném vzorku textů je pravděpodobně způsob, jakým je toto slovo v praxi užíváno:

a) Jako oslovení lékařky. Zde se ovšem v polštině musí objevit apelativum PANI, po němž ani největší propagátor přechylování přechýlený tvar neočekává (viz výše, oddíl 2.5.3). Ve skutečnosti se tedy budeme spíše setkávat s tvarem PANI DOKTOR. Je samozřejmě možné použít slovo DOKTORKA bez apelativa, pokud mluvčí např. popisuje svou návštěvu lékařky, ale takový druh výpovědi v novinách pravděpodobně nenajdeme, protože se jedná o neformální mluvený projev. V případě psaného textu v novinách je, stejně jako v češtině, spíše preferován lexém LEKARKA.³⁹

b) Jako akademický titul. Ten se ovšem velice často zapisuje pouze zkratkou (DR AGNIESZKA KAMIŃSKA), na níž se otázka přechylování samozřejmě nijak neprojeví.

3.2.5 Dyrektorka

Tento výraz byl naopak v mém korpusu tak hojný, že bylo na místě přistoupit k redukci počtu výsledků. Z 2 500 výskytů⁴⁰ jsem náhodně vytřídila 20, které uvádím níže.

DYREKTORKA přináší do této analýzy ještě další typ problému: slovo samo o sobě je totiž poměrně dobře etablované, není vnímáno přímo jako hovorové (viz níže citovaná slovníková hesla) a běžně se používá. Otázka ovšem je, zda je jeho sémantické pole skutečně otevřené (a tedy jakákoli žena, která vede jakoukoli instituci, je DYREKTORKA), nebo zda tu existují nějaká omezení, nejspíše spojená s prestiží (viz oddíl 2.5.1).

³⁸ Několik výsledků, které vyhledávací systém zobrazil pro slovo DOKTORKA, ve skutečnosti obsahovalo pouze slovo DOKTOREK (pejorativně laděné deminutivum, podobně jako české DOKTŮREK); předpokládám, že k záměně došlo kvůli homonymii nominativu sg. slova DOKTOREK s genitivem pl. slova DOKTORKA, s níž se zabudovaný morfologický nástroj nedokázal vypořádat.

³⁹ Viz oddíl 3.2.7.

⁴⁰ 2 500 ovšem ve skutečnosti není reálný počet výskytů tohoto slova ve vzorku; vlastně jich je o trochu méně. V některém článku se slovo opakuje vícekrát, některé články se opakují ve výpisu (např. proto, že byly z regionální edice listu přetištěny v celostátním vydání); přesný součet by však bylo nutné provést mechanicky – ručně – což nepovažuji za účelné; rozdíl mezi hodnotami 2 500 a (např.) 13 je signifikantní i v případě, že uvažujeme mírné nadhodnocením vyšší z hodnot.

dyrektorka (USJP, sv. 1, s. 744)

forma ż od dyrektor w zn. 1⁴¹: *O tej sprawie musimy porozmawiać z dyrektorką szkoły.*

dyrektor (ISJP, sv. 1, s. 341–342)

ktoś, kto kieruje jakąś instytucją lub przedsiębiorstwem. [...]

dyrektorka

słowo nieco potoczne. *Mówiono o tym na zebraniu dyrektorek środemiejskich przedszkoli.*

USJP patrně pokládá slovo za nepříznačové (jeho stylistické zabarvení nijak nekomentuje); *ISJP* naopak uvádí, že slovo je „nieco potoczne“, hovorové „tak trochu“.

Ani jedna z definic se nezmiňuje o tom, že by sémantické pole slova DYREKTORKA podléhalo jakémukoli omezení; přesto oba uvedené příklady jednoznačně míří do sféry zaměstnání s relativně menší mírou společenské prestiže, což je v souladu s tím, jak možnosti tohoto výrazu popisuje M. Warchoł-Schlotmann (2006), když uvádí tento pár: DYREKTORKA PRZEDSZKOLA x (PANI) DYREKTOR DEPARTAMENTU.

Ve vzorku, který máme k dispozici, také převažují DYREKTORKI, které řídí méně prestižní pracoviště ze školství: jesle, školky, školy a gymnázia. Najdeme zde však také ředitelky různých úřadů (č. 3, č. 9, 4. 13 a další); nejprestižnější povolání mají asi dámy z č. 15 a 19, které jsou ředitelkami nemocnice, respektive porodnice. To je rozhodně mnohem širší záběr denotátů, než jaký naznačují slovníky i M. Warchoł-Schlotmann, ačkoli je poměr stále nevyvážený ve prospěch „ředitelek nižšího stupně“. Na druhou stranu je třeba říci, že toto nemusí svědčit o upozad'ování žen-ředitelek prostřednictvím jazyka; pozorované kontexty zároveň odrážejí realitu, žen ve vedoucích pozicích např. velkých podniků je stále menší procento než mužů, zatímco např. v řídicích pozicích ve školství jich pracuje více. To se proporcionálně odráží v datech získaných z tisku, kde se těžko bude psát o něčem jiném, než o reálných, existujících lidech, kterým dané nominální označení přísluší.

⁴¹ U slova DYREKTOR najdeme následující tři významy: 1 ředitel; 2 člen direktoria; 3 zast. dirigent (sv. 1, s. 744). Významy 2 a 3 nejsou příliš aktuální, protože není na tom, že je slovník neuvádí jako fundující výrazy pro ženskou derivaci, nic překvapujícího.

č.	levý kontext	KWIC	pravý kontext	zdroj	datum	komentář
1	[...] Teresa Łęcka,	dyrektorka	szkoły, do której chłopiec chodzi.	Gazeta Wyborcza	17. 1. 2006	ředitelka ZŠ
2	[...] mówi Wanda Życińska,	dyrektorka	delegatury kuratorium oświaty w Katowicach [...]	GW Częstochowa	4. 2. 2006	ředitelka pobočky státního úřadu
3	[...] mówi	dyrektorka	Krystyna Piskorz-Ogórek.	GW Olsztyn	14. 10. 2006	ředitelka ZŠ
4	Katarzyna Szustow,	dyrektorka	artystyczna klubu, [...]	Gazeta Stołeczna	6. 4. 2006	umělecká ředitelka music klubu
5	[...] mówi Anna Maciejowska,	dyrektorka	szkoły.	GW Częstochowa	10. 10. 2006	ředitelka gymnázia
6	Mimo obietnic	dyrektorki	, panującego wokół szkoły bałaganu nie uprzątnięto [...]	GW Białystok	5. 9. 2006	ředitelka ZŠ
7	Izabela Koziej,	dyrektorka	liceum, [...]	GW Wrocław	4. 1. 2006	ředitelka gymnázia
8.	[...] mówi Krystyna Dałomis,	dyrektorka	ochronki.	GW Rzeszów	24. 1. 2006	ředitelka dětského domova
9	[...] mówiła w sądzie była	dyrektorka	lubińskiego Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej [...]	GW Wrocław	4. 7. 2006	ředitelka pobočky státního úřadu
10	[...] opowiada Janina Cycyk,	dyrektorka	podstawówki.	Gazeta Wyborcza	27. 11. 2006	ředitelka ZŠ
11	Wczoraj od rana	dyrektorka	przedszkola tłumaczyła się w Kuratorium Oświaty i w Urzędzie Miejskim.	GW Białystok	11. 7. 2006	ředitelka školky
12		Dyrektorka	mojego gimnazjum, kiedy pojechałem się z nią pożegnać, [...]	Duży Format	6. 3. 2006	ředitelka gymnázia
13	Małgorzata Wisz,	dyrektorka	Gminnego Ośrodka Kultury w Czarnej, [...]	Duży Format	31. 7. 2006	ředitelka pobočky státního úřadu

14	Dr hab. Maria Gintowt-Jankowicz,	dyrektorka	krajowej szkoły administracji publicznej, kandydatka PiS.	Gazeta Wyborcza	26. 10. 2006	ředitelka střední školy
15	Pełniącą obowiązki szpitala	dyrektorki	została dotychczasowa główna księgowa Luiza Staszewska.	GW Radom	1. 12. 2006	ředitelka nemocnice
16		Dyrektorka	placówki jest zbulwersowana.	GW Opole	5. 8. 2006	ředitelka jeslí
17	Zwrot w sprawie Liliany Zienteckiej,	dyrektorki	miejskiego biura edukacji z rekomendacji PiS.	Gazeta Stołeczna	14. 6. 2006	ředitelka sekce místního úřadu
18	Czy	dyrektorka	świętokrzyskiego NFZ Ewa Cybula straci posadę wraz z odejściem prezesa Funduszu [...] ?	GW Kielce	7. 9. 2006	ředitelka pobočky národního zdravotního ústavu
19	[...] Renata Póda,	dyrektorka	Górnośląskiego Centrum Zdrowia Dziecka i Matki w Katowicach.	GW Katowice	20. 5. 2006	ředitelka porodnice
20	Wczoraj opisaliśmy mieszkaniowe perypetie	dyrektorki	miejskiego biura edukacji Liliany Zienteckiej.	Gazeta Stołeczna	13. 6. 2006	ředitelka sekce místního úřadu

3.2.6 Kierowniczka

I v tomto případě byl počet výskytů spíše vyšší, následující tabulka proto prezentuje náhodných 20 výskytů z celkem 661.

Situace slova KIEROWNICZKA se v mnoha ohledech podobá situaci slova DYREKTORKA, kterou popisuje předchozí oddíl. Obě tato slova, která jsou si ostatně významově velice blízká, jsou v podstatě už dost dlouho považována za součást standardního jazyka. i slova KIEROWNICZKA se ovšem týká jisté sémantické omezení (viz 2.5.1 a 3.2.5). Velmi ilustrativní je v tomto ohledu *USJP*:

kierowniczka (USJP, sv. 2, s. 94)

forma z od kierownik: *Kierowniczka internatu, przedszkola, sklepu, stolówki.*

Jde o velmi podobnou oblast významů jako v předchozím případě – školství (internát, školka a částečně i jídelna) a služby (obchod). *ISJP* je naopak poněkud vágní:

kierownik (ISJP, sv. 1, s. 615)

ktoś, kto kieruje grupą ludzi i jest odpowiedzialny za wykonanie przydzielonych im zadań. [...]

kierowniczka

... *kierowniczka działu kadr.*

Obdobné poznatky přináší i analýza získaných dat. Převažují KIEROWNICZKI na nižších úrovních, což ovšem nevylučuje možnost uplatnit derivaci v případě, že se hovoří o ženě, která řídí větší podnik nebo důležitý úřad:⁴² zde toto zastupují příklady č. 3 (ředitelka obchodní sítě), č. 11 (ředitelka oddělení pro anketní výzkum Hlavního statistického úřadu) nebo č. 14 (ředitelka Domu Kuncewiczów).

č.	levý kontext	KWIC	pravý kontext	zdroj	datum	komentář
1	[...] wyjaśnia	kierowniczka	sklepu Agata Barczyk.	GW Częstochowa	5. 4. 2006	vedoucí zahradnictví
2	[...] Maria Targońska,	kierowniczka	opolskiego punktu PCK.	GW Opole	11. 2. 2006	ředitelka pobočky polského Červeného kříže
3	Oskarżona	kierowniczka	chce dobrowolnie poddać się karze dwóch lat więzienia [...]	GW Białystok	26. 5. 2006	regionální ředitelka sítě obchodů Biedronka
4	Zamknęła ją	kierowniczka	DS „Zaścianek“.	GW Opole	23. 1. 2006	ředitelka studentské koleje
5	[...] mówi Barbara Klajmon,	kierowniczka	referatu ochrony zabytków.	GW Katowice	7. 7. 2006	ředitelka sekce úřadu

⁴² Přesné vymezení toho, jak velký podnik je už tak významný, že jeho ředitel se těší společenská vážnosti, která by případně blokovala derivaci, je samozřejmě obtížné a vyžadovalo by analýzu velké množství dat získaných z živého jazyka.

6	[...] policjanci z Moniek, których o nietrzeźwym mężczyźnie powiadomiła	kierowniczka	Gminnego Zespołu Oświaty w Jaświłach.	GW Białystok	25. 10. 2006	ředitelka sekce úřadu
7	To wyjątkowa wystawa - mówi Celina Kozubek-Euejda,	kierowniczka	palmiarni.	Co Jest Grane	22. 9. 2006	ředitelka botanické zahrady
8	Kobieta i	kierowniczka	zespołu terenowego, w którym pracowała, w poniedziałek mają być ukarane.	GW Wrocław	14. 1. 2006	ředitelka sekce úřadu
9	Gizela Wichrowska,	kierowniczka	restauracji Telimena.	GW Bydgoszcz	25. 7. 2006	vedoucí restaurace
10	Anna Gruzewska,	kierowniczka	działu rekrutacji UKW.	GW Bydgoszcz	13. 9. 2006	vedoucí oddělení přijímacího řízení
11	Jarosz do tej pory zajmowała stanowisko	kierowniczki	wydziału badań ankietowych GUS.	GW Kielce	12. 12. 2006	ředitelka sekce statistického úřadu
12		Kierowniczka	akademika Irena Brzozowska zaręcza, że [...]	GW Trójmiasto	18. 12. 2006	ředitelka studentské koleje
13	Małgorzata Tomżyńska,	kierowniczka	schroniska, [...]	GW Częstochowa	23. 11. 2006	ředitelka útulku pro zvířata
14	Po drugie,	kierowniczka	Domu Kuncewiczów Wanda Michalak chce prezentować współczesne pisarki polskie.	GW Lublin	10. 8. 2006	ředitelka kulturní instituce
15	[...] mówi Katarzyna Kacprzak,	kierowniczka	referatu gospodarowania mieniem komunalnym w wydziale zarządzania nieruchomościami UM.	GW Radom	29. 8. 2006	ředitelka sekce úřadu

16	Dr Ewa Janczewska-Kazek,	kierowniczka	Poradni Hepatologicznej przy Szpitalu Specjalistycznym w Chorzowie, [...]	GW Katowice	7. 12. 2006	ředitelka oddělení nemocnice
17	O ich sile przekonuje mnie Iwona Barchańska,	kierowniczka	Trolla.	GW Katowice	31. 8. 2006	ředitelka oděvní firmy
18	Podpisała je	kierowniczka	laboratorium oczyszczalni Kapuściska.	GW Bydgoszcz	11. 4. 2006	vedoucí čistírny
19		Kierowniczka	restauracji Pałac.	GW Bydgoszcz	8. 6. 2006	vedoucí restaurace
20	Edyta Wasłowska,	kierowniczka	baletu w operze [...]	GW Łódź	20. 6. 2006	ředitelka baletního souboru

3.2.7 Lekarka

I následující slovo se vyskytovalo poměrně hojně, celkem v 560 textech (tabulka prezentuje náhodných 20).

Slovníkové záznamy tentokrát nejsou příliš obsáhlé; slovo není označeno za hovorové:

lekarka (USJP, sv. 2, s. 415)

forma ż od lekarz.

lekarz (ISJP, sv. 1, s. 755)

ktoś, kto ukończył studia medyczne i zajmuje się leczeniem ludzi lub zwierząt. [...]

lekarka

Była młodą lekarką na stażu.

V materiálu se opět objevuje kumulace feminin: č. 3 – LEKARKA a WŁAŚCICIELKA, a také užití feminina v č. 19 – CÓRKI SĄ LEKARKAMI. Druhý příklad je zajímavý také proto, že právě v konstrukci BYĆ KIMŚ ve smyslu „vykonávat určité povolání“ se maskulinum obecně objevuje poměrně často (věty typu: ONA JEST LEKARZEM, NAUCZYCIELEM, ale též ZNANYM CZŁOWIEKEM atp.).

Nejzajímavější je však poslední řádek tabulky, kde se v rozporu s tendencemi, které byly na materiálu dosud pozorovány, a také v rozporu s teorií o jazykové ekonomii, objevuje slovní spojení LEKARKA GINEKOLOG namísto kratšího a v textech z produkce GW obvyklého GINEKOLOŽKA.

č.	levý kontext	KWIC	pravý kontext	zdroj	datum	komentář
1		Lekarka	pogotowia stwierdziła zgon dziewczynki.	GW Szczecin	2. 6. 2006	
2	Okazało się, że	lekarka	, do której się zapisałam, już tu nie pracuje.	GW Katowice	9. 3. 2006	
3	Następnego dnia	lekarka	, która jest jednocześnie <u>właścicielką</u> przychodni [...]	GW Katowice	4. 8. 2006	kumulace feminin
4		Lekarka	widziała, że nie jest ze mną dobrze [...]	Duży Format	6. 11. 2006	
5	Jej znajoma,	lekarka	z gdyńskiej przychodni, skierowała kobietę do szpitala [...]	Gazeta Wyborcza	11. 1. 2006	
6	Pierwsza	lekarka	w Warszawie - Anna Tomaszewiczówna-Dobródkka [...]	GW Mazowsze	20. 5. 2006	první polská lékařka v historii
7	[...] postępowanie w sprawie	lekarki	weterynarii Katarzyny S. [...]	GW Bydgoszcz	16. 2. 2006	
8	Zatrzymany za atak na	lekarke		GW Kielce	21. 7.	titulek černé kroniky
9	[...] siostra i	lekarka	, które mnie przyjmowały na oddział, były miłe i rzeczowo wszystko mi wytłumaczyły.	Gazeta Wyborcza	18. 1. 2006	
10	Niedyspozycję	lekarki	odkryła żona zmarłego.	GW Białystok	19. 12. 2006	
11	Zaraz po tym, gdy trafiłam na oddział położniczy,	lekarka	pokazała mu córkę i kazała wyjść z sali.	GW Toruń	20. 6. 2006	

12	[...] mówi Grażyna Chomicz,	lekarka	rodzinna z przychodni przy Stalowej.	GW Wrocław	8. 4. 2006	
13	przyznaje Ewa Węgrzynowska,	lekarka	ze szpitala dziecięcego.	GW Bydgoszcz	12. 9. 2006	
14	[...] po kontroli sanepidu, zaalarmowanego przez jedną z pracujących w stacji	lekarek	.	GW Poznań	7. 12. 2006	
15	[...] poinformowała nas	lekarka	Teresa Doroszuk-Bronkiewicz.	GW Olsztyn	7. 10. 2006	
16	Tak ma być lepiej dla pacjentów? - pytała jedna z	lekarek	z podkrakowskiej miejscowości.	GW Kraków	10. 8. 2006	
17	Pierwszą wykonany na początku kwietnia - mówi	lekarka	Elżbieta Stefanowicz.	GW Olsztyn	25. 3. 2006	
18	Wówczas	lekarka	sięgnęła po wycofany z obrotu corhydron.	GW Toruń	6. 12. 2006	
19	Pańskie córki również są	lekar-kami	.	GW Bydgoszcz	6. 7. 2006	sémantický soulad slov CÓRKA a LEKARKA
20	Trzy lata temu, w połowie grudnia, moja	lekarka	ginekolog przy okazji zbadała mi piersi [...]	GW Bydgoszcz	18. 8. 2006	opačná situace – kontrastní užití slov LEKARKA a GINEKOLOG o stejné osobě

3.2.8 Liderka

Slovo LIDERKA v polštině zjevně zdomácnělo více a rychleji, než jeho česká obdoba LÍDRYNĚ v češtině (v korpusu SYN najdeme pouze 12 výskytů). Jednou z příčin je jistě také to, že v polštině má tento výraz poněkud širší význam; zatímco v češtině se setkáváme s pojmem LÍDRYNĚ takřka výhradně v souvislosti s politikou, v polštině je slovo kromě toho také pojmenováním kapitánky sportovního týmu, vedoucí uměleckého

sdužení nebo frontmanky hudební skupiny. Některé z těchto významů prezentuje slovníkové heslo:

liderka (USJP, sv. 2, s. 439)

forma ž od lider (tylko w zn. 1, 2, 3a)⁴³ a) w zn. polit.: *Liderka partii lewicowej*. b) w zn. sport.: *Liderka pływaczek*. c) w zn. 3a publ.: *Liderka zespołu rockowego*.

ISJP prezentuje slovo prakticky totožně, včetně vyloučení posledního z významů. K významům 1 a 2 je bez jakéhokoli dalšího komentáře připojeno slovo LIDERKA, k bodu 3 již nikoli (což je ovšem diskutabilní, protože na rozdíl od USJP neuvádí tento zdroj třetí význam jako čistě neosobní; teoreticky by tedy mohla vznikat potřeba derivace):

lider (ISJP, sv. 1, s. 766)

zn 1: lider jakiejś grupy lub organizacji, zwłaszcza politycznej, to jej przywódca;

liderka

zn. 2: liderem w jakiejś rywalizacji sportowej, np. w wyścigu kolarskim albo w lidze, jest zawodnik lub drużyna, która w niej prowadzi; **liderka**

zn. 3: liderem w jakiejś dziedzinie jest osoba, instytucja lub państwo najlepsze w niej

Tabulka prezentuje náhodných 20 z celkem 303 výskytů.

č.	levý kontext	KWIC	pravý kontext	zdroj	datum	komentář
1	Konkurs polega na wyróżnieniu <u>kobiet</u> , które w swoich środowiskach są	liderkami	, inspirują i angażują innych.	GW Białystok	2. 10. 2006	soulad slov KOBIEȚA a LIDERKA
2	Urodzona	liderka		Gazeta Telewizyjna	21. 4. 2006	titulek článku o H. Clinton
3	Trzynasta wygrana	liderek		GW Kielce	4. 4. 2006	titulek; článek o stolních tenistkách

⁴³ Poslední význam slova LIDER je neosobní: „koncern je lídrem v oboru zpracování ropy“ atp. Přechylovat jej by pochopitelně nemělo smysl.

4		Liderka	Nova Trading: jesteśmy coraz lepsze	GW Toruń	7. 4. 2006	titulek; článek o basketbalistkách
5	Aung San Suu Kyi,	liderka	birmańskiej opozycji, miała zostać uwolniona w sobotę.	Gazeta Wyborcza	29. 5. 2006	
6	Skorzystała na tym	liderka	najsukuteczniejszych w ekstraklasie, bo nowy trener przesunął ją [...]	GW Kielce	31. 3. 2006	článek o basketbalistkách
7	Nieuznawana przez białoruskie władze	liderka	ZP gościła pod Wawelem na zaproszenie Stowarzyszenia Gmin i Powiatów Małopolskich [...]	GW Kraków	8. 9. 2006	lídryně Związku Polaków na Białorusi
8	[...] stwierdziła Iwona Śledzińska-Katarasińska,	liderka	PO w Łódzkiem.	GW Łódź	18. 3. 2006	lídryně strany v komunálních volbách
9	Po dwóch meczach bilans Polek to jedno zwycięstwo i porażka z	liderkami	grupy Niemkami 57:71.	GW Szczecin	13. 9. 2006	článek o basketbalistkách
10	Trwają rozmowy z dotychczasowymi	liderkami	zespołu.	GW Szczecin	3. 6. 2006	článek o házenkářkách
11	Miałyśmy [...] wystawę [...] przy okazji premiery - mówi Nowak,	liderka	grupy.	GW Częstochowa	13. 2. 2006	umělecké sdružení Vena
12	W PZU Polfie nie zagra	liderka	Olga Pantelejewa, dlatego trudno wskazać faworyta meczu.	GW Łódź	4. 3. 2006	článek o basketbalistkách
13	W Berlinie najwyżej rozstawiona jest	liderka	rankingu Francuzka Amelie Mauresmo [...]	Gazeta Wyborcza	9. 5. 2006	článek o tenistkách

14	Ukraińska rozgrywająca była podstawową zawodniczką	liderka	I ligi.	GW Trójmiasto	12. 4. 2006	článek o volejbalistkách
15	O	liderce	, która zdobędzie około 20 punktów w meczu [...]	GW Trójmiasto	18. 10. 2006	článek o volejbalistkách
16	Nadal kontuzjowana jest	liderka	zespołu Agnieszka Szott, na której oparta jest gra zespołu.	GW Trójmiasto	28. 1. 2006	článek o basketbalistkách
17	Maria Zbyrowska,	liderka	Samoobrony na Podkarpaciu i zaufana przewodni- czącego A. Leppera [...]	GW Rzeszów	4. 2. 2006	
18	Magnezem jest ciepły głos	liderki	.	Co Jest Grane	13. 1. 2006	hudební skupina Donna Regina
19	Z najbardziej intrygujícím pomysłem wystąpiła Brygida Kuźniak -	liderka	komitetu Lewica i Demokraci [...]	GW Kraków	7. 11. 2006	
20	Mimo to przez celý čas mógł liczyć na wsparcie	liderki	lubelskiego PiS.	GW Lublin	24. 1. 2006	

3.2.9 Menedžerka

Slovo MENEDŽERKA jsem nenalezla ani v jednom z obou používaných slovníků, což se nicméně nevylučuje s tím, že se objevuje na stránkách listu *Gazeta Wyborcza*. Z celkem 93 nalezených výskytů předkládám opět 20 (pravopisné varianty MENADŽERKA a MANAGERKA byly zohledněny, ale nepřinesly rozšíření počtu výskytů, jelikož *GW* se drží jednotného pravopisného úzu).

Co do užití slovo zjevně konkuruje výrazu KIEROWNICZKA, v získaném korpusu se totiž setkáváme s velmi podobnými spojeními: MENEDŽERKA LOKALU / RESTAURACJI (č. 3, 4, 11,

16) x KIEROWNICZKA RESTAURACJI (č. 9, 19 příslušné tabulky), MENEDŽERKA SKLEPU (č. 17) x KIEROWNICZKA SKLEPU (č. 1) atd.

V č. 19 se opět setkáváme s atypickou kombinací feminin a maskulin: KATARZYNA KANCLERZ je MENEDŽERKA a zároveň také ŁOWCA TALENTÓW a DYREKTOR ARTYSTYCZNY, ačkoli existuje možnost přechýlit i tato slova (ŁOWCZYNI TALENTÓW a DYREKTORKA ARTYSTYCZNA).

č.	levý kontext	KWIC	pravý kontext	zdroj	datum	komentář
1	[...] Andrzej Wajda dostane Złotego Niedźwiedzia [...], poinformowała jeho	mene- dżerka	Monika Lang.	Gazeta Wyborcza	27. 1. 2006	
2	Tego typu szkolenia niewiele dają i są głównie teoretyczne - mówi	mene- dżerka	Bagdad Cafe.	GW Łódź	3. 10. 2006	
3	Zaalarmowana	mene- dżerka	lokalu przeprosiła za zachowanie napastników [...]	GW Łódź	22. 9. 2006	
4	Wkrótce po ich wejściu przy stoliku pojawiła się	mene- dżerka	lokalu.	Gazeta Stołeczna	11. 2. 2006	
5	[...] mówi Małgorzata Siadlak,	mene- dżerka	chóru.	GW Często- chowa	2006	
6	[...] mówi Renata Pajda,	mene- dżerka	szkoły językowej SITA w Katowicach [...]	GW Często- chowa	2. 10. 2006	
7	[...] Monika Paprocka,	mene- dżerka	zespołu Varius Manx i inicjatorka przedsię- wzięcia [...]	GW Łódź	8. 7. 2006	hudební skupina
8	[...] Agnieszka Długoborska,	mene- dżerka	pijalni czekolady Wedla.	GW Białystok	15. 2. 2006	
9	[...] Gustavo Santaolalla i jeho	mene- dżerka	powiedzieli mi [...]	GW Szczecin	11. 7. 2006	

10		Mene- dżerka	była zdziwiona pytaniem, czy nie obawia się protestów [...]	GW Często- chowa	20. 5. 2006	manażerka kina
11	[...] oddać ducha meksykań- skiej knajpy - podkreśla Marta Niedziela,	mene- dżerka	The Mexican.	GW Łódź	21. 9. 2006	
12	[...] mówi	mene- dżerka	Centrum Catering Strobojko & Syn.	GW Łódź	16. 12. 2006	
13	Ajaks zafundowały mu nasze <u>Czytelniczki</u> , młoda	mene- dżerka	i <u>emerytka</u> .	GW Katowice	23. 12. 2006	kumulacje feminin
14	Nasza	mene- dżerka	przebrała się w kostium kaczki, [...]	GW Opole	2. 6. 2006	manażerka rockové kapely
15	[...] w hotelu Radisson boy skierował mnie do	mene- dżerki	pokojówek.	Gazeta Wyborcza	13. 6. 2006	
16	Agnieszka Masłowska, 31 lat pracuje jako	mene- dżerka	we francuskiej restauracji l'Etranger w Londynie.	GW Łódź	22. 12. 2006	
17	To dziwi Agatę, była	mene- dżerkę	sklepu.	Duży Format	19. 6. 2006	
18	Pracowała nad tym nasza brytyjska	mene- dżerka	Jane Frere, która jest iranofilką.	GW Poznań	20. 10. 2006	manażerka CK
19	Katarzyna Kancierz zasłynęła na początku lat 90. jako wpływową	mene- dżerka	, <u>łowca</u> talentów i <u>dyrektor</u> artystyczny najpierw w Izabelin Studio [...]	Gazeta Wyborcza	14. 12. 2006	kontrastní kombinace rodů – MENEĐZERKA, ale ŁOWCA a DYREKTOR
20	[...] zaznacza, że zarówno pan Otiz, jak i	mene- dżerka	Monika wydali mu się bardzo miłymi ludźmi [...]	GW Kraków	25. 2. 2006	manażerka hudebníka

3.2.10 Pilotka

Tento výraz byl do výzkumu zařazen kvůli své význačnosti. PILOTKA je jednak žena, která řídí letadlo (a případně i něco jiného, viz níže), jednak typ čepice s klapkami přes uši, kterou si často spojujeme právě s průkopníky letectví.

Homonymie výrazů je v jazyce běžným jevem; přesto se však může stát argumentem proti rozšíření užívání některého slova, například tak, jak to tlumočím výše v kapitole 2.4.1. Slovo PILOTKA (ve smyslu žena-pilot) je tak mnohými mluvčími odmítáno jako nešikovné či dokonce směšně konotované, protože zároveň upomíná i na onu poněkud žertovnou pokrývku hlavy.

V textech z *Gazety Wyborczé* je však možné na tento výraz opakovaně natrefit v různých kontextech, což demonstruje níže umístěná tabulka.

Přes uvedené výhrady proti jeho používání najdeme toto slovo v obou sledovaných slovnících, kde se životný význam objevuje dokonce na prvním místě. Na následujících slovníkových heslech jsou zajímavé ještě dvě věci: slovníky se neshodnou na tom, zda je výraz hovorový či nikoli, a *USJP* dokonce vůbec neuvádí význam „čepice s klapkami“:⁴⁴

pilotka (*USJP*, sv. 3, s. 143)

pot. forma ż od pilot (zwykle w zn. 1, 2) a) w zn. 1: Pilotka szybowca b) w zn. 2: Pilotka wycieczki.

pilotka (*ISJP*, sv. 2, s. 71)

pilotka to 1 kobieta pilot ...*pilotka szybowcowa* 2 skórzanna czapka przylegająca do głowy, zakrywająca uszy, zapinana pod brodą.

Při snaze specifikovat přesně význam slova PILOTKA narážíme na některé poměrně zajímavé komplikace. Původní domněnku, že se jedná o řidičku letadla, je třeba při pohledu na získaná data přehodnotit – pilotka zjevně může řídit i jiné věci (kromě létajících strojů především skupinu výletníků či turistů).

⁴⁴ To zcela mění optiku, kterou se díváme na možnost přechylovat slovo PILOT. Pokud není PILOTKA ve smyslu „čepice“ uvedena ve slovníku vůbec, nebo přinejmenším nikoli na prvním místě, je patrně na čase přestat si lámat hlavu s potenciální záměnou homonymních slov.

USJP uvádí jako druhý význam „pilotka wycieczki“ a formulací se slovem „zwykle“ nepřímou upozorňuje, že případně existují i další deriváty od slova PILOT v jiném významu než jsou dva uvedené. V datech z korpusu *GW* se vyskytuje ještě třetí význam: „pilotka závodního vozu“. Ten můžeme potvrdit nahlédnutím do *USJP* pod heslo PILOT (sv. 3, s. 142), kde pod bodem 5 a) čteme: „w wyścigach samochodowych: osoba towarzysząca kierowcy rajdowemu, czuwająca nad przebiegiem trasy w trakcie jej pokonywania”.

Následující tabulka uvádí všech 11 výskytů slova PILOTKA v životném významu (zbylých 9 výskytů v neživotném významu není uvedeno).

V č. 1 se objevuje kolísání mezi formami PILOTKA a PILOT; použití slova PILOTKA v titulku může být motivováno snahou o výstižnou a kondenzovanou formulaci.

Zajímavé využití fem. derivátu obsahuje věta č. 3 – slovo PILOTKA je využito ke zdůraznění opozice muži vs. ženy, když náborová kampaň letecké univerzity upozorňuje čtenáře (a čtenářky), že název povolání PILOT ve skutečnosti zahrnuje také ženy, PILOTKI. Stejná strategie je v kondenzované formě uplatněna i v mezititulku téhož článku.

Užité slovo PILOTKA se vyskytuje v sousedství dalších feminin: v č. 4 to je slovo WŁAŚCICIELKA, zatímco v č. 5 nastává přímo smršť pojmů: INSTRUKTORKA, ZAWODNICZKA A REKORDZISTKA. Největší údiv vzbuzuje novotvar PILOTKA-SZYBOWNICZKA v č. 6.

V č. 4 se dále objevuje zajímavá strategie, jak vykompenzovat zřejmě nereálně působí představu (a příslušnou textovou reprezentaci) dvou tureckých vojenských pilotek. Uvedená věta obsahuje naprosto bezprecedentní množství signálů, že se mluví o ženách: upozorňuje se na fyzickou krásu (DWIE PRZEPIĘKNE PILOTKI) a dlouhé vlasy (Z WŁOSAMI ZWIĄZANYMI W KOŃSKI OGON), jako by fakt, že v Turecku existují vojenské pilotky, potřeboval celý arzenál jazykových prostředků jen na to, aby se mohl probít do vědomí recipienta.

č.	levý kontext	KWIC	pravý kontext	zdroj	datum	komentář
1.	Najlepsza	pilotka	na trasie trójkąta	GW Szczecin	6. 9. 2006	titul rozhovoru s pilotkou kluzáku; v textu se pak ale PILOTKA neobjevuje, obě mluvčí používají slovo PILOT

2.	Jej	pilotka	miesiąc temu w Kępnie wygrała ogólnopolską rywalizację.	GW Poznań	30. 11. 2006	článek o soutěži v létání balónem
3.	Żeby nie było wątpliwości, <u>czekamy nie tylko na chłopców</u> , ale również na przyszłe	pilotki	.	GW Poznań	9. 3. 2006	slovo PILOTKA je využito pro zdůraznění, že očekávají i ženské uchazeče
		Pilotki	mile widziane	dtto	dtto	mezititulek; dtto
4.	Simone Aaberg jest [...]	pilotką	i <u>właścicielką</u> sportowego samolotu;	Gazeta Telewizyjna	8. 12. 2006	kumulace feminin
	W Turcji <u>dwie przepiękne</u>	pilotki	samolotów bojowych <u>z włosami</u> <u>związanymi w koński ogon</u> [...].	dtto	dtto	stylistické prostředky zdůrazňující ženskost
5.	Wybitna	pilotka	i <u>instruktorka</u> , <u>zawodniczka</u> i <u>rekordzistka</u> szybowcowa.	GW Lublin	30. 10. 2006	zřetězení feminin
6.	[...] medal jej imienia, przyznawany co roku przez FAI	pilotce-szybow-niczce	za najwybitniejszy wyczyn sportowy roku [...].	GW Lublin	2. 8. 2006	novotvar PILOTKA-SZYBOWNICZKA
7.	Już po mojej pierwszej próbie otwarcia niemiecka	pilotka	, gotowa do każdego zbliżenia z wyjątkiem politycznego [...].	GW Kraków	1. 9. 2006	zde: PILOTKA = turistická průvodkyně
8.	Poszkodowane zostały cztery osoby: kierowca autokaru,	pilotka	oraz dwóch pasażerów,	GW Opole	2. 5. 2006	zde: PILOTKA = turistická průvodkyně
9.	Pracę nagrała mi koleżanka -	pilotka	wycieczek.	GW Bydgoszcz	21. 6. 2006	zde: PILOTKA = turistická průvodkyně
10.	Marta Kicińska, opiekunka i	pilotka	grupy białoruskiej.	GW Bydgoszcz	8. 7. 2006	zde: PILOTKA = turistická průvodkyně
11.	Od południa do wieczora	pilotka	Joanna Madej będzie licytować przejazdy na prawych fotelach rajdowych samochodów.	GW Łódź	7. 1. 2006	zde: PILOTKA = pilotka závodního vozu

3.2.11 Poslanka

Slovo POSEĽANKA se v mém korpusu vyskytlo celkem v 963 člancích (zde opět uvádím náhodných 20). To je ve srovnání s jinými substantivy, která jsem v rámci tohoto výzkumu hledala, poměrně vysoký počet. Vzhledem k tomu, že po posledních volbách (na podzim 2011) zasedlo v polském Sejmu 112 žen, což je o 45 více než v roce 2006, z něhož pocházejí data v korpusu, je možné předpokládat, že četnost výskytu tohoto slova na stránkách *GW* časem dále stoupá.

USJP nabízí následující jednoduchou definici:

posłanka (USJP, sv. 3, s. 412)

„kobieta poseł – członek parlamentu“ *Posłanka na sejm. Posłanka z jakiegoś okręgu wyborczego.*

Zato *ISJP* pod hlavičkou hesla POSEĽ jeho význam rozpracovává o něco podrobněji. Původní heslo cituji tentokrát celé, abych poukázala na to, že i v definici maskulina je zde jako příklad uvedeno slovo ve formě ženského apelativa (potrženo). To rozhodně svědčí o existenci generického užití maskulin, na druhou stranu se ovšem možnost obourodého využití explicitně prezentuje jen u dvou hesel ze všech, která jsou citována v celé kapitole 3; ze strany autorů slovníku se patrně nejednalo o systematicky realizovaný záměr.

poseł (ISJP, sv. 2, s. 197, podtržení A. P.)

poseł to członek parlamentu lub jego niższej izby; używane jako tytuł. *Pan poseł był łaskaw wyjaśnić swoją opinię... ...pani poseł Kowalska.*

posłanka 1 *Panie posłanki stanowią w parlamencie niewielką grupę.* 2 osoba wysłana do kogoś w celu przekazania mu jakichś wiadomości lub załatwienia jakichś spraw.

Pokud jde o zajímavosti v nasbíraném materiálu, upozorňuji zejména na č. 3, kde opět vidíme v praxi strategii popsanou výše u tureckých pilotek: autor textu upozorňuje na ženskost dotyčné (viz podtržené prostředky), aby tak kompenzoval situaci, která mu patrně připadá nezvyklá.

Č. 6 ukazuje další z řetěžů feminin přerušných maskulinem: POGROMCZYNI, OBROŃCZYNI, EKOLOG a POSŁANKA KATARZYNA PIEKARSKA. Ani v tomto případě není logika volby, které tvary přechýlit a které ne, příliš zřejmá: první dva z tvarů působí poměrně neobvykle a nejsou příliš frekventované, potenciální výraz EKOŁOŹKA by naopak vznikl podle již zavedeného pravidla. Ve slovnících každopádně nenalezneme žádný z nich. Je tedy možné se domnívat, že jazykový cit autora textu dispreferoval právě deriváty zakončené na -ożka (o problematičnosti akceptace této předpony oproti jiným viz oddíl 3.2.3).

Č. 16 ilustruje rozdíly v použití generického maskulina a negenerického feminina. Kdyby v uvedené větě bylo na místo slova KANDYDAT použito derivátu KANDYDATKA, což koresponduje s pohlavím dotyčné i s užitým tvarem POSŁANKA a příznivě by to ovlivlo též kongruenci *ad sensum*, mohlo by snadno dojít k zastření jednoznačného významu, protože formulace POSŁANKA JEST BOWIEM NA RAZIE JEDYNĄ ZGŁOSZONĄ KANDYDATKĄ NA PREZYDENTA může čtenáři sugerovat, že kandidátů-mužů je vícero, zatímco kandidátka-žena je pouze jediná; skutečný význam je ovšem ten, že kandidátů obojího pohlaví je celkem toliko jeden kus.

č.	levý kontext	KWIC	pravý kontext	zdroj	datum	komentář
1	W grudniu	posłanka	sama zrzekła się parlamentarnej ochrony.	GW Łódź	21. 1. 2006	
2	[...] walkę o dobre imię <u>kobiet sukcesu</u> zapowiada Mirosława Masłowska,	posłanka	PiS ze Szczecina.	GW Szczecin	19. 12. 2006	tematická spřízněnost – podtržený výraz odkazuje na ženy, které „dělají kariéru“
3	<u>Drobna i szczupła, wyglądała raczej na uczennicę</u> niż	posłankę	do parlamentu [...]	Gazeta Wyborcza	1. 6. 2006	podtrhuje se ženskost dotyčné, která je v rozporu s tím, že je poslankyní v Afghánistánu
4		Posłanka	zapewniała wówczas, że nie była pod wpływem alkoholu [...]	GW Łódź	9. 2. 2006	

5	Nowohucka	posłanka	Monika Ryniak zaprasza do nowo otwartego biura	GW Kraków	13. 4. 2006	titulek
6	<u>Pogromczyni pedofilów, obrończyni konsumentów i ekolog</u> Katarzyna Piekarska,	posłanka	Sojuszu Lewicy Demokratycznej, wyda płytę ze swoimi piosenkami.	Nowy Dzień	7. 1. 2006	zřetězení feminin přerušené maskulinem
7	Władze Samoobrony wzywają	posłankę	Alinę Gut na dywanik.	GW Lublin	30. 1. 2006	
8		Posłanka	Samoobrony Marzena Paduch oskarżyła posła PiS M. Suskiego o próbę skorumpowania.	GW Radom	23. 9. 2006	
9	Julia Pitera,	posłanka	PO i była <u>szefowa</u> polskiego oddziału Transparency International [...]	Gazeta Stołeczna	20. 4. 2006	kumulace feminin
10	Skowrońska jest	posłanką	PO drugiej kadencji.	GW Rzeszów	25. 8. 2006	
11	Pomorska	posłanka	straciła miejsce we władzach Samoobrony.	GW Trójmiasto	13. 9. 2006	
12	Wczoraj na konferencji prasowej	posłanka	PO Iwona Śledzińska-Katarasińska twierdziła, że powstał straszny chaos [...]	GW Łódź	15. 2. 2006	
13	[...] poskarżyła się wczoraj dziennikarzom	posłanka	SLD Krystyna Łybacka.	GW Poznań	8. 3. 2006	

14		Posłanka	Jolanta Szczypińska poszuka poparcia dla pomysłu wśród innych parlamentarzystów.	GW Trójmiasto	8. 12. 2006	
15	Razem z	posłanką	Małgorzatą Stryjską uczestniczyliśmy już w spotkaniu z prezesem HCP [...]	GW Poznań	18. 3. 2006	
16		Posłanka	jest bowiem na razie jedynym zgłoszonym <u>kandydatem</u> na prezydenta.	GW Poznań	30. 5. 2006	srov. význam, kdyby bylo použito slovo KANDYDATKA
17	Jego <u>przewodnicząca</u> jest radomska	posłanka	PiS Marzena Wróbel [...]	GW Lublin	20. 9. 2006	kumulace feminin
18	Prokuratura nie będzie ścigać	posłanki	.	GW Poznań	9. 10. 2006	
19	Do tego krewni i znajomi	posłanki	noszący inne nazwiska - od siostrzenicy po masażystę i jasnowidza.	Gazeta Wyborcza	18. 10. 2006	
20	W mieście jestem bardziej potrzebna niż w Sejmie [...] - mówi	posłanka	PO.	GW Zielona Góra	11. 9. 2006	

3.2.12 Prezeska

Tento výraz se vyskytoval poměrně řídko – následující tabulka předkládá 20 z 25 výskytů. Je patrné, že mu konkurují jiné výrazy podobného významu – např. slovo PRZEWODNICZĄCA, které bylo propagováno zejména v období Polské lidové republiky – což samozřejmě v celkové bilanci snižuje absolutní počet výskytů slova.

Pohled do slovníků tentokrát přináší zajímavý rozpor: zatímco *USJP* označuje výraz zkratkou urz. (tedy úřední), *ISJP* uvádí, že se jedná o slovo hovorové.

prezeska (USJP, sv. 3, str 555)

urz. forma ž od prezes: *Prezeska klubu muzycznego. Prezeska koła gospodyń wiejskich. Prezeska samorządu szkolnego.*

prezes (ISJP, sv. 2, s. 261)

prezes jakiejś organizacji to osoba stojąca na jej czele.

prezeska

słowo potoczne.

Znovu se zde setkáváme s problematikou sémantické otevřenosti výrazu – může být PREZESKA pouze předsedkyně (relativně) nevelké či nedůležité organizace (což velmi silně sugerují příklady uvedené u hesla v *USJP*), anebo by bylo možné tímto slovem označit i případnou předsedkyni Evropské komise?

V nasbíraných datech naopak převažují předsedkyně takových organizací, které – jakkoli je toto vymezení subjektivní – spíše nemůžeme považovat za marginální. Patří mezi ně například Transparency International (č. 1), společensko-politická uskupení (č. 5 Wspólnota Kazachska, č. 13 Wspólnota Polska), různá sociální, kulturní a feministická sdružení, ale také orgány univerzit (č. 11, č. 15) nebo velké firmy (č. 19).

Také v tomto případě se vyskytly případy kumulace feminin (č. 1, č. 10, č. 12, č. 17) a jeden velmi zajímavý příklad využití kontrastu mužských a ženských forem: v č. 16 se nejen střídají slova PREZES a PREZESKA, ale ke zvýšení stylistického efektu pomáhají také protikladné přívlastky, které jsou oběma dotyčným připsány zcela v souladu se zaběhanými stereotypy – PREZESKA K. KLOC je FILIGRANOWA, zatímco PREZES A. RUSKI má TWARDĄ SZKOLĘ.

č.	levý kontext	KWIC	pravý kontext	zdroj	datum	komentář
1	<u>Posłanka</u> PO i była	prezeska	Transparency International Polska wygłosi wykład [...]	Gazeta Stołeczna	9. 10. 2006	kumulace feminin
2	[...] Elżbieta Ficowska,	prezeska	stowarzyszenia Dzieci Holocaustu w Polsce.	Gazeta Stołeczna	25. 3. 2006	

3	Nietypowy pokaz mody prowadziła Barbara Wandachowicz, dotychczasowa	prezeska	KIM [...]	GW Łódź	26. 4. 2006	KIM = Krajowa Izba Mody
4		Prezeska	stowarzyszenia Otwarte Drzwi Anna Machalica-Pułtorak wskazuje na jeszcze inny problem.	Gazeta Stołeczna	12. 10. 2006	
5	Jej	prezeska	Balli Marzec przypominała przez megafon zbrodnie [...]	Gazeta Stołeczna	21. 12. 2006	předsedkyně sdružení Wspólnota Kazachska
6	Zasiadająca w jury	prezeska	konkursu Miss World Julia Morley oznajmiła [...]	Gazeta Stołeczna	30. 9. 2006	
7	Agnieszka Tarasiuk-Sutryk,	prezeska	Stowarzyszenia Edukacji Kulturalnej "Widok", Sokole.	Wysokie Obcasy	14. 10. 2006	popisek pod fotkou
8	[...] twierdzi	prezeska	WSM Kazimiera Szerszeniewska.	Gazeta Stołeczna	21. 9. 2006	WSM = Warszawska Spółdzielnia Mieszkaniowa
9	Wanda Kuca,	prezeska	Stowarzyszenia na rzecz Osób Niepełnosprawnych w Pieniężnie [...]	GW Olsztyn	23. 10. 2006	
10	Joanna Piotrowska, trenerka wendo,	prezeska	fundacji Feminoteka.	Praca	11. 12. 2006	kumulace feminin
11	Jest	prezeską	koła naukowego socjologów Chi Kwadrat z Uniwersytetu Warszawskiego [...]	Gazeta Stołeczna	24. 2. 2006	

12	Syn [...] Heleny z Hirszfeldów, znanej <u>działaczki</u> społecznej, długoletniej	prezeski	Towarzystwa Pierwszych Kolonii Letnich dla Kobiet Pracujących [...]	Gazeta Stołeczna	10. 3. 2006	kumulace feminin; tematická spřížněnost („tábory pracujících žen“)
13	[...] pyta retorycznie	prezeska	Wspólnoty Małgorzata Husami.	Gazeta Stołeczna	9. 8. 2006	prešedkyně sdružení Wspólnota Polska
14	Viola Łabanow,	prezeska	Fundacji „Muzyka jest dla wszystkich“.	Co Jest Grane	2. 6. 2006	
15	Kasia Cichocka,	prezeska	, zakładała je i trzyma żelazną ręką.	Gazeta Stołeczna	11. 3. 2006	Wydział Mechaniczny Energetyki i Lotnictwa
16	Twarda szkoła <u>prezesa</u> Andrzeja Ruski i oczywiście filigranowej	prezeski	Krystyny Kloc znalazła swoje odzwierciedlenie w wynikach na torze.	GW Zielona Góra	23. 9. 2006	prešedkyně motoklubu využití střídání slov PREZES – PREZESKA; kontrastní je také popis obou osob
17	Była	prezeska	NBP, <u>wiceprezeska</u> EBOR, obecnie <u>posłanka</u> PO tremę pokrywa zaraźliwym, trzeba przyznać, śmiechem.	Gazeta Stołeczna	14. 10. 2006	kumulace feminin
18		Prezeska	Szaby objechała wieś, zwołuje koleżanki, bo w środe aerobik [...]	Duży Format	31. 7. 2006	prešedkyně sdružení Szalone Baby
19	Marina, córka Berlusconi i	prezeska	rodzinnego holdingu Fininvest, w towarzystwie Giorgia Armaniego.	Wysokie Obcasy	8. 4. 2006	popisek pod fotkou
20	Annie Sobeckiej jako	prezesce	Stowarzyszenia Rodzin Katolickich przypadło szóste miejsce.	Wysokie Obcasy	11. 3. 2006	

3.2.13 Prezydentka

Prezident je povolání s vysokou společenskou prestiží, což – jak popisuje oddíl 2.5.3 – derivaci výrazně blokuje. Ve slovnících výraz skutečně nenajdeme, v mém korpusu se ovšem vyskytuje; kontext však záhy odhalí, že se nejedná o „hlavu státu“; PREZYDENTKA zde znamená „předsedkyně klubu“ a „starostka velkého města, primátorka“. V původním významu se slovo v mém korpusu nevyskytlo ani jednou.

Ačkoli tyto přenesené významy s prvotním obsahem slova velmi úzce souvisí, lze důvodně předpokládat, že míra jejich prestižnosti je poněkud snižena, což může derivaci „otevřít vrátka“. Nabízí se tedy otázka, zda by se redakce *Gazety Wyborczej* uchýlila k přechylování i v případě, že by slovo PREZYDENTKA skutečně mělo označovat hlavu státu.

Žen na takto vysokých státnických postech není mnoho, což mi umožnilo prohledat celý archiv *GW* od roku 2006 do konce roku 2011 a ručně projít všechny výskyty slova PREZYDENTKA. Bylo jich přibližně čtyřicet, a z tohoto počtu většina hovořila o primátorce Varšavy Hanně Gronkiewicz-Waltz. Nelze pominout ani častý výskyt výrazu v člancích, které se právě otázkou přechylování zabíraly – ale zde se jedná o meta-užití, které nikoho nedenotuje.

Nakonec se mi podařilo objevit právě dva výskyty, kde slovo PREZYDENTKA skutečně odkazuje k hlavě státu: PRATIBHA PATIL – PIERWSZA W HISTORII INDII PREZYDENTKA. (*Wysokie Obcasy*, 23. 8. 2008) a DZIEŃ ZAPRZYSIĘZENIA 47. PREZYDENTKI USA BYŁ JAK NA STYCZEŃ NADZWYCZAJ CIEPŁY. (*Gazeta Wyborcza*, 24. 1., jde o překlad eseje T. G. Ashe z angličtiny).

Dva případy vydají na velmi chudičkou statistiku a je ošemetné z nich vyvozovat přehnané závěry; rozhodně se však dá předpokládat, že pokud v budoucnosti prezidentek přibude, bude se toto slovo na stránkách *GW* objevovat čím dál více i ve svém nejprestižnějším významu.

č.	levý kontext	KWIC	pravý kontext	zdroj	datum	komentář
1.	[...] wyznaje Elżbieta Roszczyńska,	prezydentka	klubu.	GW Kraków	5. 6. 2006	zde: PREZYDENTKA = předsedkině charitativního klubu

2.	[...] ostatnią premierę Trzech sióstr zaszczyliła nawet swoją obecnością pani	prezydentka	.	Wysokie Obcasy	1. 4. 2006	zde: PREZYDENTKA =primátorka Varšavy
3.	Będziesz używał żeńskich końcówek, kobieta to [...]	prezydentka	czy prezeska.	GW Trójmiasto	3. 3. 2006	Z „dekalogu feministky“ skupiny Femme Totale.

3.2.14 Profesorka

Předposlední ze zkoumaných slov reprezentuje opět typ zavedených nominativ s omezeným sémantickým polem: PROFESORKOU se obvykle rozumí učitelka na střední škole (v tomto smyslu ji zná i slovník), zatímco držitelka onoho prestižního akademického titulu je označována nepřechýleným výrazem; opět se zde uplatňuje pomyslná hierarchizace názvů povolání (podrobněji viz oddíl 2.5.1).

profesorka (USJP, sv. 3, s. 566)

pot. „nauczycielka szkoły średniej“: *Jego matka była profesorką w liceum. Pani profesorka. Profesorka od francuskiego, od chemii.*

profesor (ISJP, sv. 2, s. 266, podtržení A. P.)

1 najvyšší rangą samodzielny pracownik naukowy, używane jako tytuł. *Co według pani profesor mógł zrobić ówczesny rząd polski?*

2 profesorem nazywa się nauczyciela szkoły średniej, używane jako tytuł.

profesorka: Słowo potoczne. *Pamiętam egzamin do liceum i pytanie, jakie zadała mi profesorka od chemii.*

Oba slovníky se tentokrát shodnou na tom, že PROFESORKA je hovorové slovo, které se používá výhradně ve středoškolském prostředí. ISJP navíc ještě prostřednictvím příkladu upozorňuje na možnost užití nepřechýlené formy v apelativu pro akademickou hodnost (PANI PROFESOR, analogický případ najdeme i u slova POSEŁ/POSLÁNKA).

Na stránkách *Gazety Wyborczej* je tomu ovšem jinak. Ze 14 výskytů slovo PROFESORKA 8x označuje vysokoškolskou profesorku, 4x středoškolskou učitelku, 1x učitelku na konzervatoři a 1x úspěšnou sportovkyni (posun významu; poněkud novátorská formulace v zájmu úspěšnosti vyjádření v titulku). I zde je tedy patrná snaha prosadit užívání přechýlených podob činitelských podstatných jmen, tentokrát o to snazší, že dané femininum jakožto slovo již existuje; stačí jen rozšířit jeho dosah, respektive odhlédnout od konvenčních sémantických omezení.

V tabulce se opět objevuje případ zřetězení feminin (č. 12) a nezvykle také jeden protipříklad, který vyvrací jinak obecně pozorovanou tendenci přechylovat (nebo nepřechylovat) jednotně: jedná se o č. 11, kde za sebou následují výrazy NAUKOWIEC, KIEROWNIK a PROFESORKA. Věta pochází z interview s německou vědkyní Christiane Nüsslein-Volhard o ženách ve vědeckém světě, které pravděpodobně nepobíhalo v polštině; kolizní spojení přechýlených a nepřechýlených slov zřejmě důsledně zachovává formulaci autorky, která byla do polštiny pouze doslovně převedena.

Zvláštní poznámku si zaslouží příklad č. 13, kde můžeme pozorovat tematizaci problematiky přechylování. Podrobnější komentář k tomuto rozhovoru je uveden v kapitole 4.

č.	levý kontext	KWIC	pravý kontext	zdroj	datum	komentář
1.		Profe-sorka	Eva Odorova	GW Rzeszów	25. 9. 2006	titulek; EO je sportovkyně, která si v zápase počínala „po profesorsku“, neboli velmi dobře
2.	Ale Joanna Przygoda,	profe-sorka	z „plastyka“, mówi o nim:	GW Częstochowa	8. 7. 2006	zde: středoškolská profesorka
3.	Nasuwiają się skojarzenia uprawnione w przypadku	profe-sorki	Pracowni Projektowania Ubioru Akademii Sztuk Pięknych.	GW Łódź	5. 4. 2006	zde: vysokoškolská profesorka
4.	To była przysługa dla Marzeny, z którą jesteśmy koleżankami - mówi	profe-sorka	.	GW Zielona Góra	10. 10.	zde: vysokoškolská profesorka

5.	Radio robi 12 uczniów z różnych klas i dwie	profesorki	.	Gazeta Stołeczna	18. 3. 2006	zde: středoškolská profesorka
6.	Kiedyś pomagaliśmy finansowo jednej z emerytowanych	profesorok	.	GW Łódź	23. 9. 2006	zde: středoškolská profesorka
7.	Autorka, na co dzień	profesorka	krakowskiego filmoznawstwa, ma rzadką umiejętność dzielenia się swoimi fascynacjami.	GW Kraków	5. 9. 2006	zde: vysokoškolská profesorka
8.	Panie	profesorki	tańczyły z grupkami uczniów [...]	GW Rzeszów	29. 4. 2006	zde: středoškolská profesorka
9.	Jego kariera załamała się po śmierci żony Alizy Kezeradze, wcześniej jego	profesorki	w Konserwatorium Moskiewskim.	Gazeta Wyborcza	6. 3. 2006	zde: učitelka na konzervatoři
10.	Wtedy jedna z	profesorok	zapropnowała mi szkołę teatralną.	GW Częstochowa	14. 1.	zde: vysokoškolská profesorka
11.	Nie zostają <u>naukowcami</u> , <u>kierownikami</u> laboratoriów,	profesorkami	.	Wysokie Obcasy	22. 7. 2010	zde: vysokoškolská profesorka; kontrast přechýlených a nepřechýlených forem
12.	J. C. Oates, amerykańska <u>pisarka</u> , <u>poetka</u> , <u>eseistka</u> ,	profesorka	nauk humanistycznych na Princeton University.	Gazeta Wyborcza	3. 6. 2006	zde: vysokoškolská profesorka; zřetězení feminin
13.	Mówi Pani o sobie <u>historyk</u> czy <u>historyczka</u> ? <u>Profesor</u> czy	profesorka	?	Wysokie Obcasy	11. 2.	rozhovor s historičkou M. Boguckou (M. B. užívá důsledně PROFESOR); tematizace přechýlování
14.	Gdzie uniwersytety ukryły	profesorki	?	Wysokie Obcasy	18. 3. 2006	zde: vysokoškolská profesorka

3.2.15 Redaktorka

Tento výraz nebyl v mém korpusu nikterak vzácný (celkem se vyskytl 116x), ale objevoval se především mimo samotný text článků – nejčastěji jako součást medailonku autorky textu; při redukci počtu výskytů jsem k tomu přihlížela a snažila jsem se meta-kontextům spíše vyhýbat, protože by nemělo smysl analyzovat více prakticky totožných vět.

Slovníková hesla tentokrát neobsahují nic překvapivého; nejvíce pozornosti si podle mého názoru zaslouží uvedená definice slova REDAKTOR z *ISJP*.

redaktorka (USJP, sv. 3, s. 902)

edytor. pras. tel.-rad. forma ž od redaktor: *Redaktorka pisma kobiecego.*

redaktor (ISJP, sv. 2, s. 423)

osoba zajmująca się redagowaniem książek, artykułów lub programów, np. radiowych lub telewizyjnych, a także dziennikarz.

redaktorka ...*redaktorka telewizyjna*

V nasbíraných datech se toto femininum opět objevovalo v kontextu dalších feminin, s nimiž se vzájemně „podporuje“ ve výskytu, a to včetně slov s problematickým statusem jako je DYREKTORKA (č. 5). Vyskytlo se ale také několik opačných případů, kdy je sekvence feminin vztahujících se k jedné osobě přerušena nepřechýleným maskulinem: č. 14 obsahuje slova REDAKTORKA a PREZES (srov. oddíl 3.2.12 o výrazu PREZESKA), č. 15 REDAKTORKA a WICEDYREKTOR (srov. 3.2.5 o výrazu DYREKTORKA), č. 18 REDAKTORKA a INŻYNIER (což je v přechýlené podobě rovněž slovo s problematickým statusem).

č.	levý kontext	KWIC	pravý kontext	zdroj	datum	komentář
1	Kozioł, wieloletnia	redak- torka	wrocławskiej "Odry", należy do najważniej- szych <u>poetek</u> starszego pokolenia.	Gazeta Wyborcza	1. 6. 2006	kumulace feminin

2	swoje wrażenia [...] opisuje	redak- torka	gazety „Grodzieńska Prawda“ Alena Bierastniewa.	Gazeta Wyborcza	2. 3. 2006	
3	<u>Współautorka</u> książki jest Krystyna Strączek,	redak- torka	„Znaku“.	Co Jest Grane	17. 3. 2006	kumulace feminin
4		Redak- torki	tomu - Katharina Raabe i Monika Sznajderman - zebrały w jednym tomie 15 tekstów.	GW Kraków	8. 6. 2006	
5	[...] na zdjęciu od lewej: [...] <u>dyrektorka</u> artystyczna Le Madame Katarzyna Szustow i	redak- torka	"Krytyki Politycznej" Magda Pustoła.	Gazeta Stołeczna	10. 4. 2006	kumulace feminin
6	Jak na <u>absolwentkę</u> dziennikar- stwa, całkiem nieźle - powiedziała mi	redak- torka	, która pracowała z rękopisem.	Wysokie Obcasy	11. 2. 2006	kumulace feminin
7	I tak o godz. 12 oprowadzać Was będzie nasza <u>szefowa</u> -	redak- torka	naczelną Barbara Piegoń- Adamczyk.	GW Łódź	13. 5. 2006	řetězení feminin
8	Tracey - jako <u>dziennikarka</u> i	redak- torka	w „Cosmopoli- tanie“.	Duży Format	17. 7. 2006	řetězení feminin
9	[...] mówi z przekazem Peggy O'Mara,	redak- torka	magazynu dla matek „Mothering“.	Wysokie Obcasy	16. 12. 2006	
10	Dziesięć pierwszych punktów wskazała nam	redak- torka	naczelną miesięcznika „Dziecko“, partnera naszej akcji.	GW Łódź	28. 7. 2006	tematická spřízněnost (časopis <i>Dziecko</i> je určen ženám)

11	Odpowiedzi na te pytania szukały	redaktorki	książki „Kobiety feminizm i media“ - Iza Kowalczyk i Edyta Zierkiewicz.	GW Poznań	25. 1. 2006	
12	Jego	redaktorka	Zofia Seidlerowa co czwartek zapraszała do salonu.	Gazeta Stołeczna	28. 7. 2006	
13	Irena Krońska pozostawiła po sobie trwałe dorobek, m. in. jako	redaktorka	Biblioteki Klasyków Filozofii w PWN [...]	Gazeta Stołeczna	25. 1. 2006	
14	Dr Ewa Lisowska, <u>ekonomistka</u> z SGH, <u>prezes</u> Międzynarodowego Forum Kobiet,	redaktorka	kwartalnika naukowego „Kobieta i Biznes“.	Wysokie Obcasy	17. 6. 2006	EKONOMISTKA, REDAKTORKA, ale zároveň PREZES
15	[...] a pod 17 [mieszkała]	redaktorka	radiowych „Wiadomości“ i <u>wicedyrektor</u> programowy Polskiego Radia Halina Sosnowska.	Gazeta Stołeczna	7. 9. 2006	REDAKTORKA, ale zároveň WICEDYREKTOR
16	Agnieszka Belka, Magdalena Maciejewska, Paulina Wasek,	redaktorki	gazetki „Klik“ z Gimnazjum na 27 im. Ossolineum.	GW Wrocław	22. 12. 2006	
17	Paulina Reiter,	redaktorka	„Wysokich Obcasów“	Gazeta Wyborcza	15. 9. 2006	popisek pod fotkou
18	Grażyna Pytlak, <u>inżynier</u> , internowana w stanie wojennym; w latach 80.	redaktorka	„Feniksa“, podziemnego pisma gorzowskiej „Solidarności“.	GW Zielona Góra	16. 12. 2006	REDAKTORKA, ale zároveň INŻYNIER

19	Oryginalność cyklu [...] polega na tym, że	redak-torki	opisują panie, które ulokowały uczucia w oryginalnych obiektach miłości [...]	Gazeta Wyborcza	30. 8. 2006	
20	Stefania Kossowska, ostatnia	redak-torka	londyńskich „Wiadomości“, w eseju „Rozmyślenia nad pomnikiem“ pisze [...]	Gazeta Wyborcza	5. 8. 2006	

3.3 Shrnutí praktického výzkumu

Praktická analýza textů z pera redaktorů *Gazety Wyborczej* jednoznačně ukázala, že v praxi nezaostávají za progresivním postojem k přechylování, který opakovaně deklarují a který také vysvětluje účast periodika v kampani *Trudne wyrazy* v letech 2005–2006.⁴⁵ Předcházející stránky této práce jasně ukazují, že (prozatím) nekodifikovaná nomina feminativa vznikající převážně derivací používají v hojné míře a ve stylově neutrálním projevu; nejde tedy o hříčky, citace či ironii, nýbrž o běžný jazyk.

V mém specifickém korpusu byla nalezena feminina všech honorifických úrovní včetně té nejvyšší (AMBASADORKA, PREZYDENTKA) a tím či oním způsobem došlo k porušení prakticky všech „tabu“, která se s přechylováním v polštině pojí (viz kapitola 2).

Zajímavé poznatky přinesla analýza kontextů výrazů PROFESORKA, PREZESKA, DYREKTORKA a KIEROWNICZKA: všechny čtyři jsou poměrně zavedené, samotné přechýlení není v tomto případě zdrojem nejasností či kontroverzí. Ty nastávají až v oblasti významu, protože tradičně se tato slova vztahují pouze na ženy vykonávající povolání, které je oproti tomu, jež vykonávají muži označení stejným výrazem (KIEROWNIK atd.), méně prestižní. Paradoxně se o tom přímo nezmiňují slovníky, v nichž jsou tyto výrazy

⁴⁵ Námět pro budoucí zkoumání: bylo by jistě zajímavé porovnat tento jev se situací před rokem 2006 a zjistit, zda před kampaní *Trudne wyrazy* list *Gazeta Wyborcza* „problematická“ nomina feminativa vůbec užíval – a pokud ano, pak dále prozkoumat, zda došlo k signifikantnímu nárůstu počtu typů i tokenů či nikoli.

uvedeny (s výjimkou PROFESORKI, u níž upřesnění významu nalezneme, viz oddíl 3.2.14), ovšem uvedenými příklady toto omezení implikují.⁴⁶

Ačkoli tento jev popisují i v současné době mnozí lingvisté,⁴⁷ zkoumaný materiál predestinuje zcela opačnou situaci. U všech slov ve vzorku se opakovaně objevovaly i velice prestižní významy či funkce, např. DYREKTORKA SZPITALU (avšak u tohoto výrazu byly prestižní významy pořád v menšině), KIEROWNICZKA WYDZIAŁU BADAŃ ANKIETOWYCH GUS (i zde převládala méně prestižní povolání), PREZESKA TRANSPARENCY INTERNATIONAL POLSKA (zde naopak výraz převážně denotoval předsedkyně významných organizací) či PROFESORKA NAUK HUMANISTYCZNYCH NA PRINCETON UNIVERSITY (v tomto případě dokonce v součtu převažovaly vysokoškolské profesorky nad profesorkami středoškolskými). Tyto výsledky můžeme zobecnit do jednoduchého závěru: v pojetí redakce *GW* dochází k eliminaci nepsaných sémantických omezení, která se pojí s těmito výrazy podle většinového úzu (tak, jak jej popisují výše uvedení lingvisté), a přípustné užití slova se rozšiřuje na všechny kontexty a všechny myslitelné konkrétní realizace povolání KIEROWNICZKI, PREZESKI a tak dále.

Užití některého z diskutovaných feminin mělo často viditelný vliv na to, že se v jeho bezprostředním okolí kumulovala další přechýlená slova. V zájmu logiky počínání – když už přechýlit jedno slovo, proč neudělat totéž i se sousedním – se tak objevují celé řetězce přechýlených feminin, v nichž někdy nechybí ani vysloveně nové formy (příkladem budiž např. citovaný fragment PILOTKA I INSTRUKTORKA, ZAWODNICZKA I REKORDZISTKA SZYBOWCOWA). Několikrát se ovšem v datech objevil i opačný případ – sled feminin byl přerušen tím, že jedno ze slov přechýleno nebylo (např. ve větě. POGROMCZYNI PEDOFILÓW, OBROŃCZYNI KONSUMENTÓW I EKOLOG KATARZYNA PIEKARSKA, POSŁANKA SLD [...]), což působí nelogickým a nekonzistentním dojmem. Tyto sekvence se tak stávají spíše onou příslovečnou výjimkou, která potvrzuje pravidlo, protože přesně ukazují, jak účelné je nemíchat v rámci jedné věty různé přístupy.

Neočekávaným poznatkem byly určité kompenzační strategie, které se v datech několikrát objevily. Jejich četnost nebyla tak vysoká, aby bylo možné zobecňovat, ale rozhodně se jedná o zajímavý jev; jeho podstata spočívá v tom, že pisatel upozorňuje na pohlaví dotyčné a různými prostředky podtrhuje její ženskost. Všeříkající je následující

⁴⁶ Viz podrobnější komentáře u rozborů jednotlivých výrazů.

⁴⁷ Viz oddíly 2.5.1 a 2.5.3 této práce.

příklad: W TURCJI DWIE PRZEPIĘKNE PILOTKI SAMOLOTÓW BOJOWYCH Z WŁOSAMI ZWIĄZANYMI W KOŃSKI OGON [...]. Celkově překvapující je občasný výskyt stereotypního vyjadřování v duchu škatulkování „typicky mužských“ a „typicky ženských“ vlastností v kontextech, kde vzhledem kužití derivovaného feminina předpokládáme, že se pisatel otázkou genderově přiměřeného vyjadřování zabýval (kromě PILOTEK např. 3.2.12 – č. 16 či 3.2.11 – č. 3).

Zaznamenala jsem také využívání derivovaných feminin v titulcích či v popiscích pod fotografiemi – zde se vysvětlení nabízí samo: jedná se o obratný a stručný způsob, jak zformulovat potřebné vyjádření na malé ploše.

Pokud jde o *Uniwersalny słownik języka polskiego* a *Inny słownik języka polskiego*, s nimiž jsem zjištěná data porovnávala, projevílo se několik zajímavých fenoménů. Předně, slovníky spolu často nesouhlasí, nebo si dokonce odporují (jako v případě slova PREZESKA, o němž jeden uvádí, že jde o výraz úřední, a druhý naopak poznamenává, že pojem je hovorový). Není vzácné, že se daný derivát objevuje pouze v jednom z nich. To vše svědčí o kolísání kodifikované normy a určitém rozporu mezi normou a praxí mluvčích, přičemž pozice *Gazety Wyborczej* je poměrně výrazná, jelikož se jedná o psaný text s velkou čteností, který má nepochybně na čtenáře vliv. V budoucnu by bylo jistě zajímavé sledovat, zda, kdy a jak budou příslušná hesla upravována či doplňována v závislosti na tom, jak se promění pozice ženských derivátů v polštině a vztah mluvčích k nim. Již nyní by rozhodně bylo možné rozporovat uvedenou „hovorovost“ těchto slov – GW je používá jako stylově zcela ekvivalentní k jejich maskulinním protějškům.

Výše popsany progresivní postoj k přechylování, který je jinak typický spíše pro feministické kruhy (a nikoli pro mainstreamové médium, jakým je *Gazeta Wyborcza*), samozřejmě nezůstává veřejností nepovšimnut. Redakce uveřejňuje četné dopisy čtenářů, a to jak s kritickými, tak s nadšenými ohlasy. Při redakci textů (vč. např. rozhovorů) se nicméně zachovávají ohledy k přání osoby, o níž se píše, a v případě jejího explicitního vyjádření, že si přechylování v souvislosti se svou obobou nepřeje, je dotyčné vyhověno.

Každopádně je ovšem jisté, že systematická propagace praxí, které se přechylování nomin agentis na stránkách tohoto listu dostává, nese své ovoce: jakkoli se mohou tato slova některým mluvčím nelíbit, jejich neustálým používáním se postupně „obrousí

hrany“, což může přispět k tomu, že se ženské deriváty jednoho dne objeví i v polských normativních příručkách.

4 Závěr

Během psaní této práce jsem se mnohokrát setkala s tím, že problematika tvoření nomin feminativ je živá, stále otevřená a následkem toho také poněkud obtížně uchopitelná. Nejenže každý lingvista zastává jiné stanovisko – otázka přechylování je natolik rozšířená, že i většina „laických“ mluvčí polštiny má na věc svůj názor. Ten bývá často vyhraněný a potenciál debaty je tak poněkud *výbušný*.

Přechylování substantiv je jev, který zasahuje do každodenní jazykové komunikace. Nejednoznačnost, která v současné době panuje ohledně tvoření a používání nomin feminativ,⁴⁸ může být zdrojem nejistoty a dokonce i konfliktů a nedorozumění. Proto je zajímavé a nutné sledovat, jak se tato oblast jazyka vyvíjí, a snažit se získat na ni realistický a systematický náhled.

V práci jsem se pokusila nabídnout optiku, která doplňuje dostupná stanoviska polských jazykovědců – pohled nezatížený určitými „předsudky“, které rodilí mluvčí někdy mohou mít,⁴⁹ obohacený o českou zkušenost s přechylováním v podstatě bez jakýchkoli omezení. V textu se rovněž – jako snad ve všech studiích, které se z libovolného hlediska dotýkají genderové otázky – odráží pohlaví jeho autora (respektive autorky – zde opět narážíme na limity použití generického maskulina). To samozřejmě nebylo mým prvotním záměrem, ale bylo by pokrytecké předstírat, že pohlaví pisatele nemá vliv na postoj, který ke genderové tematice zaujímá.

Společensko-politický rozměr problematiky se naplno projevil při práci na výzkumně orientované kapitole 3. Fulltextové vyhledávání v textech *Gazety Wyborcze* našlo kromě redakčních textů také mnoho čtenářských dopisů, komentářů a reakcí, které obsahují hledaná klíčová slova (nomina feminativa) proto, že je tematizují – hovoří o tom, zda a jak přechylovat či nepřechylovat, vyjadřují svůj postoj k jazykové politice zastávané redakcí *GW*. Rovněž v samotných článcích je přechylování častým tématem – především rozhovory s vědkyněmi, manažerkami a vůbec ženami, které se věnují profesní kariéře, se neobejdou bez otázky, kterou formu pojmenování dotyčná preferuje.

⁴⁸ Zajisté se v jazykové nejistotě odráží i v určitém ohledu nevyjasněné společensko-politické postavení žen.

⁴⁹ Kritik by ovšem mohl poznamenat, že mým handicapem je právě to, že *nejsem* rodilý mluvčí polštiny.

Viz např. oddíl 3.2.14, příklad č. 13 (rozhovor s bioložkou prof. Marií Boguckou), jež zní v širším kontextu takto:

Otázka *GW*: „Mówi Pani o sobie historyk czy historyczka? Profesor czy profesorka?“

Odpověď *M.B.*: „Historyk i profesor. Formy żeńskie po polsku są sztuczne i brzmią śmiesznie. W Czechach już się przyjęły, w Polsce tylko niektóre, wcześniej sfeminizowanych zawodów jak np. nauczycielka. Poza tym nie widzę powodu, by w życiu zawodowym manifestować swoją płeć. Jestem profesorem i bez względu na to, czy jestem mężczyzną, czy kobietą, mam takie same kwalifikacje i taką samą funkcję pełnię.“

S opačným postojem předstoupila nedávno (27. 2. 2012) před polskou veřejnost Joanna Mucha, ministryně sportu a turistiky, v diskusním pořadu TVP *Tomasz Lis na żywo*. Poté, co se jí moderátor dotázal, jakému oslovení dává přednost, odpověděla, že preferuje formu *PANI MINISTRA*.⁵⁰ Reakce médií, kolegů z politické branže i polské veřejnosti na sebe nenechaly dlouho čekat a byly velmi rozmanité – od hlasů podporujících jazykovou volbu členky vlády až po velmi příkré odsudky a nepokrytý výsměch. Jedna z následujících epizod pořadu byla dokonce celá věnována debatě o této příhodě a následně o postavení žen v politice vůbec. To velmi dobře ilustruje, jak úzce v tomto případě souvisí jazyková otázka s mimojazykovou realitou.

Záměrem této práce však nebylo ani provádět jazykovou politiku, ani nabízet jednoduchá řešení. Při hledání způsobu, jak zajistit ženám rovnoprávnost v jazyce, je potřeba zvážit tři odlišná stanoviska. Ideální genderová rovnováha zde může spočívat v tom, že:

- a) existuje a používá se plný rejstřík stylově neutrálních nominativ feminativ (NAUCZYCIELKA, DYREKTORKA atd.),

⁵⁰ Doslova zaznělo následující:

Tomasz Lis: „Pani minister... Właściwie, nomenklatura. Pani minister, pani ministro, pani ministerko? Bo tam różne propozycje...“

Joanna Mucha: „Preferuję pani ministro, jeśli mogę poprosić, tak.“

- b) žádné lexémy ženského rodu se k označení povolání nepoužívají; namísto nich se pro denotaci žen i mužů využívají nepříznačkové formy generického maskulina (NAUCZYCIEL, DYREKTOR atd.),
- c) všechny problematické lexémy vyjadřující inherentně gramatický rod jsou nahrazovány opisnými rodově neutrálními tvary (KADRA NAUKOWA, OSOBA KIERUJĄCA atd.).

Představení možnosti a) bylo v této práci věnováno mnoho prostoru, proto se u ní teď již zastavím jen krátce. V současné době se zdá, že právě tímto směrem se ubírají jak myšlenky části polských lingvistů, tak praxe některých vydavatelských domů a v neposlední řadě také jazykové chování mnohých polských mluvčích.

Zároveň se částečně jedná o jakýsi návrat ke staršímu systému, protože v polštině po nějakou dobu přechylování probíhalo (viz oddíl 2.5.4), a to obdobně jako v (blízce příbuzné) češtině, která může být nyní pro polštinu svého druhu „inspirací“. Z onoho období přechylování zůstaly v dnešní polštině deriváty označující tehdy feminizovaná povolání (např. NAUCZYCIELKA), které působí naprosto přirozeně, nikdo je nevnímá jako stylově příznačkové.

Varianta b) naopak představuje model, který v polštině donedávna převládal – či stále ještě převládá (hodnotit aktuální status quo je skutečně velmi obtížné a poněkud subjektivní). Argumentům zastánců tohoto modelu je v kapitole 2 také věnováno mnoho prostoru. Pregnantní formulaci obou hlavních argumentů obsahuje výše citovaný názor M. Bogucké (s. 85): (1) derivovaná feminina jsou nepřírozená a (2) do profesního života koncept pohlaví vůbec nepatří.

Druhý z argumentů ovšem předpokládá, že tvary generického maskulina rod vlastně nevyjadřují. Ačkoli tento názor zastávají mnozí lingvisté (např. Marek Łaziński, z jehož knihy hojně cituji v kapitole 2), není univerzálně přijímaný a zejména v kruzích feministicky orientované lingvistiky je často zpochybňován. Problematické je zejména to, že tvary maskulina jsou vlastně dvoučlenné homonymní páry – stejný lexém vyjadřuje jak generické, tak negenerické (příznačkově mužské) významy (Łaziński 2006, s. 200–204). Ačkoli je hononymie imanentní vlastností přirozených jazyků, panuje určitá obava, že tvary generického mužského rodu zůstávají vždy trochu androcentrické; jejich přítomnost je navíc dále zvýrazněna kongruencí koncovek mnoha větných členů. To

může způsobit, že posluchač mylně interpretuje, koho se sdělení obsahující takové slovo vlastně týká (viz oddíly 2.3.1 a 2.3.2). Jak citovaný Marek Łaziński, tak typolog Greville Corbett, jehož koncepci *gender defaults* uvádím na závěr oddílu 2.3.1, shodně (každý ze svého pohledu) odmítají, že by mělo generické maskulinum samo o sobě nějakou společensko-politickou funkci. Skutečně ovšem nelze vyloučit, že mu bude druhotně prisuzována, což v důsledku může přinášet výhrady vůči jeho užívání, které lze bez lingvistických rozborů jen těžko vyvrátit.

Konečně varianta c) předpokládá jakousi rodovou neutralizaci jazyka. Jedná se ovšem dosti problematický návrh, protože není zcela zjevné, kam až by měla tato reforma sahat: postačovala by neutralizace substantiv, nebo by bylo třeba přizpůsobovat celé věty tak, aby ani kongruence nenaváděla čtenáře k jednomu z gramatických rodů? Pokud ano, lze důvodně pochybovat, že by flektivní systém polštiny takový zásah umožnil; pokud ne, je možná taková snaha o neutralizaci poněkud marná (úspěch by slavila pouze v některých konstrukcích). Ve slovanských jazycích rod prostupuje celou gramatikou (týká se substantiv, adjektiv, zájmen, číslovek i sloves, tedy všech flektivních slovních druhů) a vyhnout se mu je prakticky nemožné. I přesto některé kruhy toto řešení navrhují (v Polsku se někdy hovoří o androgynizaci jazyka); možná se inspiřují angličtinou, jejíž systémová podstata podobné zásahy spíše umožňuje.

Na podobné návrhy nahlíží kriticky i Marek Łaziński (2006, s. 210–211), když poukazuje na to, že se navrhované neutrální formulace někdy značně liší od původního termínu (NAUKOWCY – KADRA NAUKOWA, KLIENCI – KLIENTELA, MATURZYŚCI – OSOBY ZDAJĄCE MATURE atd.) a kromě toho je nelze použít v existenciálních či distributivních kontextech („Klientela ustawiła się w urzędzie w długie kolejki.“ apod.).

V citátu, kterým tato krátká kapitola Łazińského práce končí, vyjadřují skepsi nad tím, že v polštině dojde k rozvinutí genderové symetrie, dokonce i samy genderové lingvistky Jolanta Szpyra-Kozłowska a Małgorzata Karwatowska. Ale jak ukazují *Gazeta Wyborcza* i ministryně Joanna Mucha, něco se rozhodně děje.

Stejně tak, jako není možné snadno obrátit tok řeky, je obtížné zasahovat v krátkodobé časové perspektivě do jazyka coby celku. Jakékoli jazykové plánování tak má vždy až druhotnou roli – na prvním místě zůstává distribuovaná síla masy mluvčích, kteří jazyk tvoří prostě tím, že jej používají, často aniž by si to vůbec uvědomovali.

5 Bibliografie

Odborná literatura v polštině

BARTMIŃSKI, Jerzy et al. *Współczesny język polski*. Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2001.

BARTNICKA, Barbara, SATKIEWICZ, Halina. *Gramatyka języka polskiego : podręcznik dla cudzoziemców*. 1. wydání. Warszawa : Wiedza Powszechna, 1990.

BAK, Piotr. *Gramatyka języka polskiego*. 9. wydání. Warszawa : Wiedza powszechna, 1995.

BRZOZOWSKA, Dorota. Kategoria rodzaju we współczesnym języku polskim. *Język polski*. 2005, č. 85, s. 36–42.

DUBISZ, Stanisław. *Uniwersalny słownik języka polskiego*. Wydání 2. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 2008.

GRUSZCZYŃSKI, Włodzimierz, BRALCZYK, Jerzy. *Słownik gramatyki języka polskiego*. Warszawa : Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 2002.

KAPROŃ-CHARZYŃSKA, Iwona. Żeńskie neologizmy osobwe z formantem -ka we współczesnej polszczyźnie. *Język polski*. 2006, č. 86, s. 260–271.

KŁOSIŃSKA, Katarzyna. *Przechodzieńka nie przejdzie* [online]. 25. srpna 2009 [cit. 10. října 2011]. Dostupné na:

<<http://www.polityka.pl/spoleczenstwo/artykuly/299523,1,feminizm-w-jezyku-polskim.read>>

ŁAZIŃSKI, Marek. *O panach i paniach : Polskie rzeczowniki tytułowe i ich asymetria rodzajowo-płciowa*. 1. wydání. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 2006.

NOWOSAD-BAKALARCZYK, Marta. Tendencje w sposobie wyrażania żeńskości we współczesnej polszczyźnie. *Język polski*. 2006, č. 86, s. 126–136.

NOWOSAD-BAKALARCZYK, Marta. *Płeć a rodzaj gramatyczny we współczesnej polszczyźnie*. 1. wydání. Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2009.

OSTAŁOWSKA, Lidia. Przecz z męską końcówką. *Wysokie obcasy*. 2005, č. 49. Dostupné v archivu na: <<http://szukaj.wyborcza.pl/Archiwum/0,0.html>>

PITROWSKA, Joanna. *Trudne wyrazy : Odzyskajmy kobiety w języku, używajmy trudnych wyrazów* [online]. 1. prosince 2005 [cit. 10. října 2011]. Dostupné na: <http://www.feminoteka.pl/readarticle.php?article_id=2>

PYZIK, Józef. *Przygoda z gramatyką. Fleksja i słowotwórstwo imion*. 1. wydání. Kraków : TAIWPN Universitas, 2000.

SATKIEWICZ, Halina. Tendencja do ekonomiczności we fleksji współczesnego języka polskiego. In KURKOWSKA, H. (ed.). *Współczesna polszczyzna : Wybór zagadnień*. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1981, s. 47–75.

SENCZKOWSKA, Aldona. „Trudne wyrazy“, czyli problem z „Żeńską końcówką“ w nazwach zawodów i stanowisk w języku polskim [online]. 21. července 2009 [cit. 10. října 2011]. Dostupné na: <http://www.gender.pl/readarticle.php?article_id=124>

WARCHOŁ-SCHLOTTMANN, Małgorzata. Dlaczego pani psycholog Nowak nie chce być psycholożką Nowak? *Alma mater* [online]. 2006, č. 82 [cit. 10. října 2011]. Dostupné na: <<http://www3.uj.edu.pl/alma/alma/82/10.pdf>>

Odborná literatura v češtině

ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda*. Praha : Karolinum, 2001.

ČMEJRKOVÁ, Světa. Jazyk pro druhé pohlaví. In DANEŠ, F. (ed.). *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha : Academia, 1997, s. 146–158.

ČMEJRKOVÁ, Světa. Rod v jazyce a komunikaci : Specifika češtiny. *Slovo a slovesnost*, 2002, č. 63, s. 263–284.

DOKULIL, Miloš et al. *Tvoření slov v češtině I. Teorie odvozování slov*. Praha : Academia, 1967.

DOKULIL, Miloš a kol. *Tvoření slov v češtině II. Odvozování podstatných jmen*. Praha : Academia, 1967.

HAVRÁNEK, Bohuslav, JEDLIČKA, Alois. *Stručná mluvnice česká*. Praha : Fortuna, 2002.

LOTKO, Edvard. *Synchronní konfrontace češtiny a polštiny*. 1. vydání. Olomouc : Vydavatelství Univerzity Palackého, 1997.

LOTKO, Edvard. *Čeština a polština v překladatelské a tlumočnické praxi*. Ostrava : Profil, 1986.

MADECKI, Roman. Tituly, názvy povolání a funkcí žen v současné polštině a češtině. In RICHTEREK, O. (ed.), *Dialog kultur III : Sborník příspěvků z konference s mezinárodní účastí*. Ústí nad Orlicí : OFTIS s. r. o., 2005, s. 129–134.

VALDROVÁ, Jana. *Gender v jazyce a kultura veřejného projevu* [online]. 26. března 2011 [cit. 10. října 2011]. Dostupné na:

<<http://www.genderonline.cz/view.php?cislocclanku=2011032602>>

VALDROVÁ, Jana. *10 nejčastějších námitek proti tématu genderové vyváženosti komunikace* [online]. 29. listopadu 2010 [cit. 10. října 2011]. Dostupné na:

<<http://www.valdrova.cz/news/12/20/10-nejcastejsich-namitek-proti-tematu-genderove-vyvazivosti-komunikace>>

VALDROVÁ, Jana. *Jak jazyk zabíjí image odbornice* [online]. 31. ledna 2006 [cit. 10. října 2011]. Dostupné na:

<<http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2006013101>>

Odborná literatura v angličtině

CORBETT, Greville. Gender and noun classes. In SHOPEN, T. (ed.). *Language Typology and Syntactic Description*. Cambridge : Cambridge University Press, 2007, s. 241–279.